

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**ФАКУЛЬТЕТ ПЕДАГОГІКИ, ПСИХОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА МЕТОДИКИ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ**

**ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАУРОЧНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
НА ЗАСАДАХ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ**

**Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)**

Виконала:

студентка 6 курсу, 631 групи

спеціальності 013 «Початкова освіта»

ШОРОДОК КАТЕРИНА ВАСИЛІВНА

Керівник: канд. пед. наук, доц. Піц І. І.

*До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол № 6 від 22 листопада 2022 р*

Зав. кафедрою _____ проф. Романюк С. З.

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Теоретичні засади організації позаурочної діяльності на засадах партнерської взаємодії	8
1.1. Позаурочна діяльність учнів як психолого-педагогічна проблема	8
1.2. Специфіка організації позаурочної діяльності дітей молодшого шкільного віку	17
1.3. Ціннісні орієнтири та виховні можливості позаурочної діяльності	31
1.4. Роль партнерської взаємодії учасників освітнього процесу в організації позаурочної діяльності у початковій школі	42
Висновки до першого розділу	52
Розділ 2. Організаційно-педагогічні умови організації позаурочної діяльності на засадах партнерської взаємодії	55
2.1. Діагностика готовності учасників освітнього процесу до партнерської взаємодії в позаурочній діяльності	55
2.2. Обґрунтування організаційно-педагогічних умов організації позаурочної діяльності у початковій школі на засадах партнерської взаємодії	62
2.2.1. Формування у батьків молодших школярів батьківської компетентності	62
2.2.2. Педагогічний супровід позаурочної діяльності молодших школярів	67
Висновки до другого розділу	77
Висновки	78
Список використаних джерел	81
Додатки	90

ВСТУП

Актуальність дослідження. Одним із пріоритетних завдань сучасної школи є створення необхідних та повноцінних умов для особистісного розвитку кожної дитини, формування її активної життєвої позиції. Вирішення цього завдання дуже актуально для початкової школи, оскільки цей вік у психічному розвитку є сензитивним періодом для виховання та навчання. У зв'язку з цим, педагогічна система кожного вчителя вибудовується відповідно до сучасних завдань та можливостей суспільства. Серед різноманітних напрямів педагогічної діяльності чільне місце займає позаурочна діяльність.

Останнім часом позиція педагога суттєво змінюється. Він стає не тільки вчителем, а й вихователем, це пов'язано насамперед з тим, що тільки педагог з позицією вихователя може здійснювати ціннісне самовизначення дітей, яке так необхідне в сучасному світі. Виховання в школі має йти тільки через спільну діяльність дорослих і дітей, дітей один з одним, в якій єдино можливе присвоєння (а не тільки впізнавання) дітьми цінностей. Однак, виховання не може бути зведено до будь-якого одного виду освітньої діяльності, воно має пронизувати всі види: навчальну (у межах різних освітніх дисциплін) та позаурочну (художню, спортивну, дозвільну, комунікативну, трудову та ін) діяльність.

Сучасна тенденція в діяльності закладів освіти – вдосконалення позаурочної діяльності. Сьогодні до цього є ціла низка об'єктивних та суб'єктивних підстав:

- на розвиток виховання загалом та позаурочної діяльності як однієї зі складових націлюють нормативні документи (див.додаток А);
- педагогічною наукою та практикою усвідомлюються освітні, соціально-педагогічні та виховні можливості позаурочної діяльності;
- правильно організована система позаурочної діяльності є сферою, яка зрештою позначиться конкурентоспроможності учня.

Сьогодні позаурочна діяльність розуміється переважно як діяльність, що організовується в позаурочний час для задоволення потреб учнів у змістовному дозвіллі, їх участі в самоуправлінні та суспільно-корисній діяльності. Для цього необхідний педагог, здатний не лише обслуговувати існуючі педагогічні та соціальні технології, а й виходити за межі урочної діяльності, здійснювати інноваційні процеси, процеси творчості та в позаурочній діяльності.

Зацікавленість сучасної школи у вирішенні проблеми позаурочної діяльності пояснюється новим поглядом на освітні результати у зв'язку з введенням Державного стандарту початкової загальної середньої освіти.

Згідно з Державним стандартом початкової загальної середньої освіти позаурочна діяльність – це частина основної освіти, яка націлена на допомогу педагогові та дитині в освоєнні нового виду навчальної діяльності, сформувати навчальну мотивацію, позаурочна діяльність сприяє розширенню освітнього простору, створює додаткові умови для розвитку учнів відбувається вибудовування мережі, що забезпечує дітям супровід, підтримку на етапах адаптації, здатність базові знання усвідомлено застосовувати в ситуаціях, відмінних від навчальних.

Позаурочна діяльність – організовані та цілеспрямовані заняття учнів, які проводяться школою у позаурочний час для розширення та поглиблення знань, умінь та навичок, розвитку самостійності, індивідуальних особливостей, а також задоволення їх інтересів.

Позаурочна діяльність, як і діяльність учнів у межах уроків спрямовано досягнення запланованих результатів освоєння основної освітньої програми. Насамперед – на досягнення особистісних та метапредметних результатів. Це визначає і специфіку позаурочної діяльності, в ході якої школярі не тільки, і навіть не стільки повинні дізнатися, скільки навчитися діяти, відчувати, міркувати, приймати рішення та ін. У зв'язку з цим ми вважаємо, що в молодшому шкільному віці необхідно приділити особливу увагу організації позаурочної діяльності.

Пріоритетом сьогоднішнього процесу виховання є формування в учнів уявлення про світ і суспільство, з опорою на загальнолюдські та духовні цінності. Пошук таких цінностей у освітньому процесі Нової української школи повинен відбуватися на основі пізнання матерії цінностей та їхнього впливу на особистість дитини. У школярів Нової української школи мають бути сформовані і розвинуті патріотизм та відповідальна діяльність, повага до гідності, прав, законних свобод та інтересів людини, доброта, відповідний рівень екологічної культури, закладені основи милосердя, толерантності, терпимості, шанобливого ставлення до сім'ї та ін. Також слід пам'ятати, що досягти поставлених цілей не реально, ігноруючи сучасні вимоги до організації освітнього процесу в початковій школі, основною з яких є партнерська взаємодія його учасників, а саме «узгоджена діяльність учасників освітнього процесу, спрямована на досягнення спільних цілей, результатів і вирішення важливих завдань» (Гущина Н. І., 2021).

Стан досліджуваної проблеми. Вивченням позаурочної діяльності займалися багато вчених та педагогів минулого та сучасності. Відповідно до цього дослідники, вчені скеровували свої наукові розвідки у різних напрямках вивчення позаурочної діяльності в закладах освіти, зокрема, розкриттю змісту, форм і методів організації позаурочної діяльності школярів присвячені праці В. Білоусової, В. Воронова, І. Кравченка, В. Оржеховської, О. Столяренка, Н. Хамської та ін.; пошуку ефективних форм та методів виховання духовних цінностей у позаурочній діяльності присвячені праці К. Журби, ціннісних орієнтацій – В. Шахраю; формування моральної поведінки розкрито у дослідженнях І. Кравченка, Н. Хамської; моральних відносин – І.Романишиної, вихованню гуманістичних якостей особистості присвячені праці К.Дорошенка, О.Пархоменка, О.Столяренка) тощо.

Попри це існує потреба дослідження особливостей організації позаурочної діяльності молодших школярів на засадах партнерської взаємодії учасників освітнього процесі, що і зумовило вибір нами теми дослідження.

Об'єкт дослідження – організація позаурочної діяльності в початковій школі на засадах партнерської взаємодії.

Предмет дослідження – організаційно-педагогічні умови організації позаурочної діяльності молодших школярів на засадах партнерської взаємодії.

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування організаційно-педагогічних умов організації позаурочної діяльності молодших школярів на засадах партнерської взаємодії учасників освітнього процесу

Завдання дослідження:

- ✓ проаналізувати теоретичні засади організації позаурочної діяльності в психолого-педагогічній літературі;
- ✓ розкрити роль партнерської взаємодії учасників освітнього процесу в організації позаурочної діяльності у початковій школі;
- ✓ здійснити емпіричне дослідження рівня готовності учасників освітнього процесу до партнерської взаємодії в позаурочній діяльності;
- ✓ обґрунтувати організаційно-педагогічні умови ефективної організації позаурочної діяльності молодших школярів на засадах партнерської взаємодії.

Методи дослідження. У процесі дослідження нами були використані наступні методи: методи теоретичного дослідження (теоретичний аналіз та синтез); методи збору інформації (вивчення психолого-педагогічної та навчальної літератури, аналіз продуктів діяльності учнів); обсерваційні методи (спостереження за позаурочною діяльністю у початковій школі); діагностичні методи (анкетування); експериментальні методи (констатуючий експеримент).

Теоретичне та практичне значення. Систематизовано та узагальнено концептуальні положення вітчизняних та зарубіжних учених, які визначили вихідну теоретико-методологічну позицію автора з питань взаємодії школи та сім'ї в організації позаурочної діяльності молодших школярів. Матеріали дослідження, а саме: охарактеризовані педагогічні особливості, пріоритетні

напрямки змісту та технології взаємодії школи та сім'ї в організації позаурочної діяльності молодших школярів, можуть бути використані викладачами педагогічних ЗВО з освітніх дисциплін «Теорія та методика виховної роботи», «Педагогіка партнерства та лідерства», «Партнерська взаємодія в освітньому процесі», «Актуальні проблеми початкової школи» тощо, а також студентами освітніх закладів педагогічного профілю під час проходження педагогічної практики.

Структура кваліфікаційного дослідження. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного з розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАУРОЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ЗАСАДАХ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ

1.1. Позаурочна діяльність учнів як психолого-педагогічна проблема

Поняття «позаурочна діяльність», розглядається як невід'ємна частина освітнього процесу, і характеризується як освітня діяльність, що здійснюється у формах, відмінних від класно-урочної системи. При реалізації своїх завдань, вона одночасно спрямована на досягнення запланованих результатів опанування основної освітньої програми навчального закладу відповідного освітнього рівня.

У матеріалах супроводу Державного стандарту загальної середньої освіти зазначається, що позаурочна діяльність організовується за різними напрямками розвитку особистості (спортивно-оздоровчий, духовно-моральний, соціальний, загально-інтелектуальний, загальнокультурний). Відомі такі форми позаурочної діяльності, як екскурсія, гуртки, секції, круглі столи, конференції, диспути, шкільні наукові товариства, олімпіади, змагання, пошукові та наукові дослідження тощо.

У сучасній школі дуже важливо зацікавити навчальним предметом учнів, підвищити мотивацію до навчання, досягти цього можна лише через продуману систему позаурочної діяльності.

Позаурочну роботу можна визначити як систему неоднорідних за змістом, призначенням та методикою проведення навчально-виховних заходів, що виходять за межі обов'язкових навчальних програм.

Водночас науковий зміст і зміст цього поняття у різні епохи змінювалися залежно від пріоритетів, світоглядних установок організаторів системи освіти, які у свою чергу формувалися під впливом ідеологічних та культурних потреб суспільства. Спочатку в теорії та практиці вітчизняної освіти домінували терміни «позаурочна, позакласна, позанавчальна робота», які трактувалися в енциклопедичних та довідкових виданнях як складова

навчально-виховного процесу у школі, однією з форм організації вільного часу учнів.

У педагогічних словниках і енциклопедіях, у дослідженнях учених-педагогів 1920-1970-х років найчастіше зустрічається термін «позакласна робота» – це організовані та цілеспрямовані заняття з учнями, які проводяться школою для розширення і поглиблення знань, умінь, індивідуальних здібностей.

Ряд радянських дослідників (І. Я. Лернер та ін.) дотримувалися терміну «позакласна діяльність» і розглядали її як невід'ємну складову частину єдиного цілісного педагогічного процесу, який є відносно закритою виховною системою, заснованою на єдиній цілеспрямованій, довго чинній програмі організації та розвитку шкільного колективу.

Різні аспекти позаурочної діяльності розглядаються в роботах Н. П. Анікеєвої, А. С. Макаренка, В.О.Сухомлинського, Г. І. Щукіної та інших.

На їхню думку, позаурочна діяльність – це організація педагогом різних видів діяльності учнів у позанавчальний час, які забезпечують необхідні умови для соціалізації особистості дитини: сприяння більш різнобічного розкриття індивідуальних здібностей школяра; збагачення його особистого досвіду.

Педагоги ранньої пори радянської влади розуміли значення соціального виховання дітей. Тому першим кроком у цьому напрямку стали такі форми шкільної роботи, які враховували природні прагнення дітей до спілкування. Проте стара дореволюційна школа переслідувала всякі дитячі спільноти, гуртки, самодіяльні журнали.

Починаючи з 20-х років ХХ століття у великих містах стали офіційно відкриватися клуби для дітей, майданчики для ігор. Клуби працювали без певних інструкцій та програм, весь успіх забезпечувався ініціативою та творчістю педагогів та самих учнів. Відокремленість шкіл-клубів від загальноосвітньої підготовки призводила до того, що лише дозвільна діяльність не могла вирішувати всі завдання, у тому числі й соціального

виховання, і рівень загальної культури підлітків залишався дуже різним і загалом невисоким.

З середини 20-х років ХХ століття у великих промислових центрах країни було створено перші семирічні «школи цілого дня». Туди приймалися підлітки, які закінчили школу першої ступеня (чотири класи початкової школи) і надійшли працювати на дане підприємство. Після уроків та обіду, вони працювали 3 години в цеху під керівництвом майстра, далі йшли самопідготовка, спортивні заняття, гуртки за інтересами, художня самодіяльність.

У масовій школі велике значення у розвиток широкої позаурочної роботи з дітьми, в організацію їх вільного часу мали клубні дні, які запроваджувалися щотижнево. В це день не проводилися уроки за розкладом, а весь час відводилося заняттям гуртків, самодіяльних колективів, екскурсій та громадській роботі. Допомогу в організації різноманітної діяльності школярів у клубні дні надавали батьки. Вони нерідко вели окремі гуртки та студії, проводили екскурсії на свої підприємства.

Наприкінці 1950-х років у середовищі вчених-педагогів та педагогічної громади все більше зміцнювалося переконання, що з розвитком країни сім'я поступово передаватиме свої виховні функції суспільству. Держава, що будує розвинений соціалізм, цілком здатна формувати всебічно розвинену особистість молодого будівельника комунізму. Ці нові соціально-педагогічні очікування мали реалізувати школи-інтернати. Школа-інтернат забезпечувала на своїй базі силами свого колективу педагогів та обслуговуючого персоналу весь навчально-виховний процес: уроки за навчальним планом середньої школи, самопідготовку, роботу дітей у бібліотеці та предметних гуртках.

Не приймаючи школи-інтернати, через віддалення дітей від сім'ї, В.О.Сухомлинський малював образ гармонійної школи, що вже реалізувалася ним на практиці Павлиської середньої школи. Діти навчалися у школі 4 години, решту часу за бажанням батьків та за домовленістю зі школою діти

проводили теж у школі – навчали уроки, працювали у гуртках, займалися спортом. В.О.Сухомлинський запропонував нову форму роботи з дітьми у школі – групу продовженого дня (Сухомлинських В.О., 1976).

У повоєнні роки вчителі прийшли до думки, що дітям необхідна педагогічна увага і після уроків. У лютому 1960 року було прийнято постанову «Про організацію шкіл із продовженим днем».

У існуванні груп продовженого дня у початковій школі виявлялося прагнення забезпечити якісніший з педагогічної точки зору фізичний та духовний розвиток школярів.

В останні роки радянської влади відбулися деякі зміни у початковому навчанні та вихованні дітей. Це насамперед нова соціальна роль початкової школи, яка значно покращила умови не лише урочної, а й позаурочної роботи з дітьми. Наголошувалися на такі умови, що ведуть до підвищення рівня виховання молодших школярів:

- раціональний розподіл між початковою школою та сім'єю обов'язків з виховання дітей у вільний від навчання час;
- зростання ролі загальнорозвиваючих післяурочних занять із учнями початкових класів, керівництва якими призначаються спеціальні педагоги – вихователі;
- максимальне використання матеріальної бази школи та найближчого оточення для покращення виховної роботи з учнями після уроків.

Раніше між початковою школою як навчальним закладом і сім'єю склалося і стало традиційним такий розподіл обов'язків, коли шкільні педагоги вчили учнів першооснов наук і це був їх обов'язком, а не батьків, до обов'язків яких входило все те, що відноситься до виховання дітей.

Групи продовженого дня своєю виховною системою післяурочних занять з дітьми порушили цю традицію і створили таку обстановку, коли колишній поділ обов'язків на шкільні та сімейні почав виглядати застарілим, не відповідним умовам, що змінилися. Педагоги запропонували батькам

низку нових постійних послуг з виховання молодших школярів, що охоплюють організацію дитячого побуту після уроків, харчування, відпочинку, приготування домашніх завдань і навіть організацію денного сну для малюків та ослаблених дітей, які гарантують зайнятість учнів початкових класів корисною для їхнього загального розвитку діяльністю. Початкова школа, пропонуючи систему післяурочної праці та відпочинку, ставила батьків перед вибором посилати або не посилати своїх дітей до групи продовженого дня.

Таким чином, розширивши мережу груп із зручною та корисною для учнів системою післяурочних занять, школа зробила великий крок уперед у справі співпраці із сім'єю. Однак, батьків не задовольняло те, що у початковій школі після уроків немає загальнорозвиваючих занять, а є виховні заходи, дія яких у педагогічному відношенні менш результативна. Навчання, що базується на класно-урочній системі, забезпечувало безперервність педагогічного впливу на учнів завдяки застосуванню занять типу уроків, але використання після уроків заходів цієї безперервності не зберігав. У результаті стався розрив між урочною та позаурочною діяльністю.

В умовах підвищених вимог до результатів початкового навчання вчителям доводилося витратити всі сили та енергію на вдосконалення навчальної роботи та меншою мірою позакласної. Як помічники виступали піонерська і комсомольська організації, батьківська громадськість. Проте, їх активність не вирішувала проблему дитячої зайнятості у школах, які використовують традиційну організацію навчально-виховної роботи. Помічники вчителів обирали основною формою своєї педагогічної діяльності захід і це свідчило про те, що забезпечувати безперервність виховного впливу на молодших школярів досить складно. Не вирішувала цього завдання і спеціально створена система дитячих позашкільних закладів, що використовували як основні форми роботи клубні та гурткові заняття, що вимагають від дітей відповідних задатків. Тому ці установи могли охопити своїм впливом у вільний від навчання час лише певну частину школярів.

Таким чином, початкова школа зі своїми помічниками та дитячі позашкільні заклади, організовуючи позакласну та позашкільну роботу та використовуючи як основні форми заходи та гурткові чи клубні заняття, безсилі були вирішити завдання загальної зайнятості учнів після уроків та забезпечення безперервності виховного впливу при традиційній побудові навчально-виховної роботи. Однак, при додаткових організаційних зусиллях ці завдання могли бути вирішені. Для цього необхідно було вибрати, куди більшою мірою направити ці зусилля – на позакласну або позашкільну роботу.

Якщо спрямовувати зусилля на позакласну, то школа перетворювалася на центр позаурочної виховної роботи, якщо ж навпаки, таким центром стає система позашкільних закладів. Це ще підтвердило необхідність переведення школярів на режим продовженого дня.

Демократичні перетворення у 1990-х роках призвели до значного скорочення масштабів використання режиму продовженого дня.

Таким чином, ставлення до зайнятості дитини у школі після уроків упродовж історії було різним. Однак, необхідність і значущість позаурочної діяльності все ясніше простежувалася і зараз простежується з кожним роком.

Аналіз сучасних досліджень з проблеми позаурочної діяльності показує, що вони присвячені різним її аспектам. Великий внесок у вивчення формування особистості у навчально-виховному процесі та в позаурочній діяльності зробили С. Карпенчук, Б. Кобзар, В. Цвіркун та ін; різних сторін творчо активної особистості – О. Биковська, Б. Кобзар та ін; позаурочної діяльності учнів та її ролі у навчально-виховному процесі – В. Андрущенко, О. Биковська, К. Десятник та ін.; взаємозв'язку позанавчальних та навчальних занять – О. Коберник, Т. Кравленко та ін. Багато з них обґрунтували необхідність об'єднання урочної та позаурочної роботи в школі в цілісну організаційно-педагогічну систему.

Позаурочна діяльність створює додаткові можливості для самореалізації та творчого розвитку кожного. ФГОС звертає увагу педагогів на значимість організації освітньої діяльності школярів поза рамками уроків, важливість занять з інтересам, їх відповідність освітнім потребам та можливостям учнів.

Термін «позаурочна діяльність», який використовується для позначення певного спектра життєдіяльності освітньої організації, не є абсолютно новим у педагогічній теорії та практиці. Для школи позаурочна діяльність завжди була невід'ємною частиною виконуваних нею функцій.

Водночас науковий зміст і зміст цього поняття у різні епохи змінювалися залежно від пріоритетів, світоглядних установок організаторів системи освіти, які у свою чергу формувалися під впливом ідеологічних та культурних потреб суспільства. Спочатку в теорії та практиці вітчизняної освіти домінували терміни «позаурочна, позакласна, позанавчальна робота», які трактувалися в енциклопедичних та довідкових виданнях як складова частина навчально-виховного процесу в школі, одна з форм організації вільного часу учнів (Український педагогічний словник, 1997; Філософський енциклопедичний словник, 2002; Педагогічний словник, 2001;).

Разом про те, практика показує, що з певних умов позаурочна пізнавальна діяльність може сприяти як розвитку особистості, а й розвитку виховної системи освітньої організації.

Сьогодні виховна система добре вивчена в теорії та практиці: визначено та обґрунтовано сутність та структуру поняття «виховна система освітньої організації», її основні характеристики, розвиток, управління виховною системою; вивчено процес її моделювання; виявлено особливості взаємодії виховної системи з середовищем; визначено місце різних видів діяльності у виховній системі; виявлено роль окремих структур у виховній системі; обґрунтовано підходи до вивчення ефективності виховної системи.

Б.Кобзар пропонує при організації позаурочної діяльності умовно виділити три етапи:

- проектний, що включає діагностику інтересів, захоплень, потреб дітей, запитів їх батьків та проектування на основі її результатів системи організації позаурочної діяльності в школі; як організаційного механізму може бути використаний план (програма) організації позаурочної діяльності як нормативний документ освітньої організації, що визначає загальний обсяг, склад і структуру напрямів позаурочної діяльності за роками навчання або для ступеня загальної освіти;
- організаційно-діяльний, коли відбувається створення та функціонування розробленої системи позаурочної діяльності за допомогою її ресурсного забезпечення, при цьому саме інтеграція кадрових ресурсів сприятиме найбільш повному задоволенню потреб школярів та запитів їх батьків; координацію індивідуальних та колективних траєкторій позаурочної зайнятості школярів може здійснювати педагог-організатор (заступник директора з виховної роботи) або інший педагог освітньої організації;
- аналітичний як здійснення аналізу та оцінки функціонування створеної системи; необхідна розробка критеріальної бази та діагностичного інструментарію для вивчення стану чинної в освітній організації системи позаурочної діяльності молодших школярів (Кобзар Б., 2015).

Основна мета позаурочної діяльності, як і діяльності учнів у рамках уроків, спрямована на досягнення результатів освоєння програми початкової загальної освіти.

У першу чергу – це досягнення особистісних і міжпредметних результатів, що визначає і специфіку позаурочної діяльності, в ході якої навчається не тільки і навіть не стільки повинен щось дізнатися, скільки навчитися діяти, відчувати, приймати рішення та ін.

Якщо предметні результати досягаються в процесі освоєння шкільних дисциплін, то в досягненні міжпредметних (а особливо особистісних)

результатів – цінностей, орієнтирів, потреб, інтересів людини – питома вага позаурочної діяльності набагато вища, так як учень вибирає її виходячи зі своїх інтересів, мотиви.

Завдання позаурочної діяльності:

- забезпечити сприятливу адаптацію дитини на школі.
- оптимізувати навчальне навантаження учнів.
- покращити умови розвитку дитини.
- врахувати вікові та індивідуальні особливості учня.

До основних методів діяльності у позаурочній діяльності відносяться:

- методи інформування (оповідання, бесіди, дискусії, проведення круглих столів тощо);
- методи наочних ілюстрацій та демонстрацій (показ плакатів, наочних посібників, кінофільмів, картин, креслень тощо);
- методи практичної діяльності (виконання трудових завдань, завдань з виготовлення моделей);
- методи стимулювання творчої діяльності (заохочення, створення ситуацій успіху, осуд недоліків тощо);
- методи контролю за ефективністю виховання дітей (спостереження, проведення контрольних бесід, анкетних опитувань, творів за підсумками своєї діяльності у гуртку).

Для позаурочної діяльності характерні такі особливості:

- відсутність жорсткої регламентації, можливість максимально повно спиратися на ініціативу самих дітей, свободу вибору змісту, форм, засобів та методів ведення виховної роботи;
- велика відповідальність педагога, що виявляється у потребі самостійно розробляти напрями виховної діяльності та формувати її зміст без опори на базові плани та програми;
- відсутність контролю за результатами роботи, що, з одного боку, ускладнює оцінку діяльності, а з іншого - дозволяє створювати більш природну обстановку і сприяє неформальності спілкування;

- проведення у позанавчальний час (у святкові та вихідні дні, на канікулах);
- широке коло можливостей для залучення соціального досвіду батьків та інших дорослих.

Отже, позаурочна діяльність учнів поєднує всі види діяльності (крім навчальної діяльності на уроці), в яких можливе і доцільне вирішення завдань їх виховання та соціалізації. Це невід'ємна частина освітнього процесу у школі, повною мірою сприяє реалізації вимог ФГОС НГО.

Позаурочна діяльність організовується для того, щоб задовольнити потреби учнів у змістовному дозвіллі, їх участь у суспільно корисній діяльності та самоврядуванні.

1.2. Специфіка організації позаурочної діяльності дітей молодшого шкільного віку

Нині багато педагогів широко застосовують такі поняття, як позашкільна, позанавчальна, позаурочна та позакласна діяльність школярів. При цьому часто замінюють одне поняття іншим, не замислюючись про походження чи значення цих понять. У чому їхня відмінність і спільність? Вважаємо, що міркування необхідно починати зі змісту поняття «діяльність».

Поняття «діяльність» поряд з іншими основними психологічними поняттями, зокрема «свідомість», «особистість», «спілкування», має статус загальнонаукових понять та міждисциплінарних категорій. Діяльність – предмет вивчення філософії, соціології, фізіології, психології, педагогіки та інших наук.

З філософської позиції під «діяльністю» розуміється специфічний людський спосіб ставлення до світу, утвердження людини у бутті у вигляді перетворення природних та суспільних умов свого існування. У процесі діяльності не тільки перетворюється природа та суспільство, але

створюються всі соціальні властивості та здібності людини (Биковська О. В., 2008).

Філософська категорія діяльності має важливе значення всім соціальних наук, особливо соціології, педагогіки, психології тощо.

У психології поняття «діяльність» – це активна взаємодія з навколишнім дійсністю, в ході якого жива істота виступає як суб'єкт, що цілеспрямовано впливає на об'єкт і задовольняє таким чином свої потреби (Філософський енциклопедичний словник, 2002). Отже, діяльність характеризується як специфічна форма активності людини, спрямована на пізнання та творче перетворення навколишнього світу, включаючи самого себе та умови свого існування. Діяльність людини носить суспільний характер, вона здійснюється, як правило, у суспільстві чи групі або спрямована на задоволення потреб суспільства. Саме в процесі діяльності будь-яка людина, у тому числі і дитина, вступає у складні стосунки з іншими людьми. У процесі діяльності дитина, здійснюючи свій життєвий шлях, як проявляє свої специфічні властивості як особистість, а й формує їх.

Діяльність учня можна поділити на навчальну, позашкільну, позакласну, позанавчальну та позаурочну. Охарактеризуємо їх.

Навчальна діяльність є своєрідним інструментом передачі накопичених наукових знань наступним поколінням. В освітньому закладі ця передача носить суб'єктно-суб'єктні відносини. Суб'єктно-суб'єктні відносини сприяють розвитку в дітей здатність до співробітництва, ініціативності, творчого початку, вміння конструктивно вирішувати конфлікти. Навчальна діяльність за такого роду взаємодії має діалогічний характер. С.Карпенчук вважає, що дитина лише в діалозі, входячи у взаємодію з іншим суб'єктом, пізнає себе через порівняння з іншим, через зіставлення його вибору та вибору свого (Карпенчук С. Г., 2011).

Позашкільна діяльність учнів здійснюється поза школою, у якій дитина навчається. Вона може бути домашньою, коли дитина виконує якісь справи, доручення батьків чи вчителя, перебуваючи вдома, наприклад трудові

доручення, або здійснює розумову діяльність, або отримує додаткову освіту в іншій установі для навчання та виховання дітей, це можуть бути центри додаткової освіти, а саме мистецькі, музичні, школи, театральні студії, спортивні секції.

У нормативно-правових документах для позначення всіх видів діяльності поза учбовим процесом використовуються терміни «позанавчальна діяльність» та «позаурочна діяльність». У Стандарті загальної освіти застосовується термін «позаурочна діяльність».

Позанавчальна діяльність починається з дітьми першого класу, здійснюється у вільний від аудиторних занять час і є найважливішою складовою освітнього процесу, що забезпечує формування моральних, загальнокультурних, цивільних та професійних якостей особистості.

Відповідно до «Положення про організацію позакласної діяльності в умовах запровадження нового державного стандарту, позаурочна робота може бути:

а) навчальної, тобто. одним із видів діяльності учнів, спрямованої на засвоєння творчих знань та способів діяльності в процесі вирішення навчальних завдань;

б) позанавчальної, спрямованої на соціалізацію учнів, розвиток творчих здібностей у позанавчальний час. Позанавчальна діяльність школярів – поняття, що поєднує види діяльності школярів, у яких можливе вирішення завдань їх виховання та соціалізації.

Позанавчальна діяльність може характеризувати різні види активності школярів. Наприклад, такими видами активності можуть бути: спілкування (активність, спрямована на взаємодію когось з людьми); пізнання (активність, спрямована на пізнання навколишнього світу); предметно-практична діяльність (активність у роботі, щодо освоєнням і перетворенням предметного середовища); духовно-практична діяльність (активність, пов'язана зі створенням та (або) використанням духовних та соціальних

цінностей); спорт (реалізується через функціонально-ограничену активність); гра (активність у вільному імпровізуванні за умов ситуації).

Під «позаурочною діяльністю» у дослідженнях розуміється система спільної позанавчальної діяльності школярів, організатором якої виступає вчитель школи.

У роботах багатьох вчених порушуються питання сучасної практики організації позаурочної діяльності, її особливості, які сприяють формуванню якостей особистості.

Позанавчальна (позаурочна) діяльність школярів – поняття, що об'єднує всі види діяльності школярів (крім навчальної), у яких можливе і доцільне вирішення завдань їх виховання та соціалізації (Кобзар Б., 2015). Вона дозволяє виявити у дітей потенційні можливості та інтереси, допомогти їм у їх реалізації. Це гарна можливість для організації міжособистісних відносин у класі, між учнями та класним керівником з метою створення учнівського колективу та органів учнівського самоврядування. У процесі багатопланової позаурочної діяльності можна забезпечити розвиток загальнокультурних інтересів школярів, сприяти вирішенню завдань морального виховання. Виховний потенціал позаурочної діяльності полягає у створенні умов для неформального спілкування хлопців одного класу чи навчальної паралелі, розвитку творчих інтересів дітей та включення їх до мистецької, технічної, спортивної, інтелектуальної та іншої діяльності. Позаурочна діяльність як обов'язковий компонент навчального процесу дозволяє реалізувати вимоги Державного стандарту у повному обсязі. Очевидною перевагою позаурочної діяльності є можливість закріплення та практичного використання окремих аспектів змісту програм навчальних предметів та курсів.

Цінність організації позаурочної діяльності в тому, що це процес вільного обрання діяльності дитиною, що виражається в задоволенні її інтересів, переваг, схильностей і сприяє її соціалізації та самореалізації. Слід зазначити, що активне використання позаурочної діяльності у сучасній школі

розширить сферу освітньо-виховних можливостей освітньої організації та можливостей розвитку самих школярів. Виховний потенціал позаурочної діяльності дослідники відзначають у неформальному характері взаємовідносин її учасників та можливості вибору змісту, форм та видів діяльності, багатоаспектності змісту, не обмеженого освітнім стандартом. Це забезпечує можливість організації міжособистісних відносин між однокласниками, дозволяє реалізувати принцип співробітництва між учнями і класним керівником, між різними групами у класі. Успіх забезпечується рівністю спільних зусиль, готовністю допомогти один одному.

Проектування позаурочної діяльності учнів початкових класів – дуже складна справа, успішне здійснення якої неможливо без опори на теоретичні і методичні розробки.

Під позаурочною діяльністю в рамках реалізації нового Державного стандарту початкової школи слід розуміти освітню діяльність, що здійснюється у формах, відмінних від класно-урочної, та спрямовану на досягнення запланованих результатів освоєння основної освітньої програми початкової загальної освіти.

Крім того, позаурочна діяльність у початковій школі дозволяє вирішити ще цілу низку дуже важливих завдань:

- забезпечити сприятливу адаптацію дитини в освітній організації;
- оптимізувати навчальне навантаження учнів;
- покращити умови для формування соціальності дитини як результату соціального виховання;
- врахувати вікові та індивідуальні особливості учнів.

Теоретичний аналіз науково-методичної літератури показав, що для досягнення головної мети необхідно вибудувати організацію позаурочної діяльності на основі таких методологічних підходів, як гуманістичний, системний, синергетичний, діяльнісний, і відповідно до таких принципів: принцип гуманістичної спрямованості, принцип системності, принцип

варіативності, принцип креативності, принцип успішності та соціальної значущості (Карпенчук С. Г., 2017).

Враховуючи той факт, що позаурочна діяльність дає можливість дитині реалізувати свої можливості та потреби, сприяти розвитку здібностей, необхідно надати молодшому школяреві широкий спектр напрямів для її діяльності. Виділяють такі напрями розвитку особистості, якими може бути організована позаурочна діяльність:

1. Спортивно-оздоровчий напрямок (заняття у спортивних секціях: ОФП, аеробіка, футбол, баскетбол, боротьба, теніс, легка атлетика, художня гімнастика, спортивні танці та ін.; бесіди про здоровий спосіб життя, участь у оздоровчих процедурах, спортивні турніри, виховні години, олімпіади, свята, спортивні та оздоровчі акції в навколишньому соціумі, дні здоров'я, туристичні походи, військово-спортивні ігри, народні ігри). Важко переоцінити і роль спортивно-оздоровчого напрямку позаурочної діяльності у створенні умов задоволення біологічної потреби у русі.

Передбачається, що ця потреба може бути реалізована за допомогою щоденної рухової активності учнів обсягом не менше 2 годин. Такий обсяг рухової активності може бути забезпечений за рахунок участі учнів у комплексі заходів: у проведенні гімнастики до навчальних занять, фізкультхвилинках на уроках, рухливих ігор, уроків фізкультури, днів здоров'я, самостійних занять фізкультурою. Але, звичайно, значну частину цього обсягу часу (приблизно від 20 до 50 відсотків) може забезпечити спортивно-оздоровчий напрямок позаурочної діяльності.

Освітні установи повинні надавати учням можливість вибору широкого спектра занять даного напрямку. Таким чином, позаурочна діяльність збільшує простір, у якому школярі можуть розвивати свою творчу, пізнавальну та фізичну активність, реалізовувати свої найкращі особисті якості.

2. Духовно-моральний напрямок. Духовно-моральний та загальнокультурний напрями включають широкий спектр видів діяльності

(етичні бесіди, конструктивний діалог, дебати, проблемно-ціннісні дискусії; благодійні акції в соціумі; екскурсії (очні та заочні), робота шкільних музеїв; державні свята; пошуково-краєзнавчі експедиції; , клуби, об'єднання за такими видами діяльності: трудова, пошукова, проблемно-ціннісне спілкування, краєзнавча).

3. Загальноінтелектуальний напрямок. Воно базується на організації науково-пізнавальної та проектної діяльності учнів. Реалізація цього напрямку відбувається через предметні гуртки, факультативи, шкільні науково-дослідні товариства, олімпіади, дослідницьку діяльність, наукові експедиції; конференції, громадський огляд знань, вшанування найкращих учнів, інтелектуальні марафони; інтелектуальні конкурси тощо.

У зв'язку з цим педагогам рекомендується ініціювати і організовувати роботу школярів з інформацією, що виховує, пропонуючи їм обговорювати її, висловлювати свою думку, виробляти по відношенню до неї свою позицію. Це може бути інформація про здоров'я та шкідливі звички, моральні та аморальні вчинки людей, героїзм і малодушність, війну та екологію, класичну та масову культуру та інші економічні, політичні чи соціальні проблеми нашого суспільства. Пошук і пред'явлення школярам цієї інформації нічого не винні ускладнювати педагога, оскільки її можна знайти у різних предметних областях пізнання.

4. Загальнокультурний напрямок (культпоходи в театри, кіно (підготовка та подальше обговорення); концерти, виставки (як колективні, так і індивідуальні), огляди-конкурси; дозвільно-розважальні акції в соціумі, фестивалі мистецтв; заняття в колективах художньої самодіяльності, гуртках: фото-, теле-, відеостудії, прес-центр, ізостудії, хореографічні колективи, вокальні групи; літературні вітальні, усні журнали, дні поезії тощо).

5. Соціальний напрямок. Мета соціального напрямку – створення умов для переведення дитини на позицію активного члена громадянського суспільства, здатного самовизначитися з урахуванням цінностей, виробляти власне розуміння мети. Ширше соціальний напрямок відображено у його

завданнях: формування позитивного ставлення до базових цінностей, виховання відповідальності та впевненості у своїх силах, прагнення брати активну участь у загальних справах класу, школи, міста (Биковська О. В., 2018).

Проблема формування свідомого громадянина з міцними переконаннями по праву стоїть в основі ідейного і морального виховання і є основною проблемою виховання в цілому. Важливо виховувати з ранніх років колективізм, вимогливість до себе та один одного, чесність і правдивість, стійкість, працьовитість, потребу приносити користь оточуючим, цілеспрямовано формувати мотиваційно-потребову сферу людини, що росте.

Даний напрямок передбачає участь у святах вшанування ветеранів (Другої світової, російсько-української війн), людей похилого віку, соціально значущі акції в соціумі, трудові десанти, розробку проектів соціально значущої діяльності; колективні творчі відносини, соціально-моделюючі ігри, участь у волонтерських акціях та ін. Воно може бути орієнтоване і на патріотичне виховання учнів та реалізовуватися через форми: пошуково-дослідницька робота в архівах (сімейних, шкільних) та музейних фондах та ін., зустрічі з ветеранами, уроки мужності, перегляд фільмів патріотичної спрямованості, тематичні збори, творчі конкурси (пісні, малюнки, фотографії та ін.), військово-спортивні свята та ін., волонтерська діяльність: шефство.

В таблиці 1.1. представлені вище перелічені напрямки позаурочної діяльності та методи їх реалізації.

Таблиця 1.1.

Напрями позаурочної діяльності та методи реалізації

Напрями здійснення позаурочної діяльності	Мета роботи за напрямом	Методи реалізації
Загальноін-телектуальний	Розвиток критичного мислення, здібностей для аналізу	Демонстрація цінності знань з прикладу аналізу різних сфер життєзабезпечення (наприклад,

	інформаційного потоку. Розширення кругозору, освоєння нових методів здобуття інформації	вивчення правил дорожнього руху). Формування первинної професійної орієнтації
Спортивно-оздоровчий	Гармонійний психофізичний розвиток дітей. Прищеплення школярам здорових звичок	Ведення просвітницької роботи, спрямованої на виховання у учнів умінь, навичок дотримання поведінкової моделі, що сприяє збереженню та зміцненню психофізичного здоров'я. Інформування про шкідливі та корисні звички. Формування культури здоров'я. Залучення школярів до різних видів фізичної активності, рефлексії, сприяє стабілізації емоційної сфери
Соціальний	Усвідомлення важливості соціальних і установок. Формування соціальних навичок. Знайомство із законами розвитку суспільства	Організація особистого досвіду школярів у здійсненні соціально значимої діяльності. Залучення до практик самопізнання, самоврядування, самоконтролю. Цей напрямок організації позаурочної діяльності також передбачає надання психолого-педагогічної підтримки у випадках виявлення проблем адаптаційного характеру
Загально-культурний	Прищеплення естетичних цінностей. Екологічне виховання	Розширення знань учнів про культурологічні, загальноестетичні поняття. Стимулювання художньо-образного способу пізнання світу. Організація творчого самовдосконалення учнів. Реалізація різних форм взаємодії із природою
Духовно-моральний	Залучення до національних та загальнолюдських гуманістичних цінностей. Патріотичне виховання	Вивчення національної історії, культури, природи та особливостей рідного краю. Організація роботи з туристично-дослідницького напрямку. Надання консультативної допомоги з морального самовдосконалення

Освітні установи обирають не один або два напрямки в організації позаурочної діяльності, а чотири або всі п'ять, які представлені у нормативних документах, що супроводжують організацію позаурочної діяльності у початковій школі (див.додаток А).

Для проектування та побудови системи позаурочної діяльності школярів можливе використання науково-методичних розробок вітчизняних дослідників щодо класифікації видів діяльності.

Науковці вважають, що у школі доцільно культивувати такі види діяльності: ігрову діяльність; пізнавальну діяльність; проблемно-ціннісне спілкування; дозвільно-розважальну діяльність (дозвілля); художню творчість; соціальну творчість (соціально перетворюючу добровольчу діяльність); трудову (виробничу) діяльність; спортивно-оздоровчу діяльність; туристично-краєзнавчу діяльність (В.М.Горбинко, Ж.В.Петрочко, 2014).

При організації будь-якої діяльності необхідно врахувати, у якій формі здійснюватиметься ця діяльність. У педагогічній науці запропоновано такі форми позаурочної діяльності (основною одиницею позаурочної діяльності є культурні практики): колективні, групові, індивідуальні форми роботи; робота у групах постійного та змінного складу; акції, трудові десанти, розробка проектів соціально-значущої діяльності; конференції; походи; вікторини, конкурси, олімпіади; спортивні змагання, турніри, оздоровчі акції; колективні творчі відносини; концерти тощо.

Перераховані вище напрямки, види та форми плануються на чотири роки навчання дитини в початковій школі. Організація позаурочної діяльності в школі повинна враховувати вимоги Державного стандарту, тобто необхідно чітко уявляти, навіщо потрібна в школі позаурочна діяльність (тільки для того, що вона є обов'язковою складовою освітньої програми, або засобом для отримання матеріальної підтримки викладачів, або засобом для досягнення певних цілей та завдань з виховання молодшого школяра). Тому необхідно орієнтуватись на досягнення конкретних результатів, вимоги до яких прописані у стандарті.

Будь-яка діяльність передбачає результати, які були б видно і самій дитині, і вчителям, і батькам. Державний стандарт встановлює вимоги до результатів освоєння учнями основної освітньої програми основної загальної освіти: особистісним, міжпредметним та предметним. Ці вимоги повинні бути відображені і в позаурочній діяльності.

О. М. Робуль пропонує умовно виділити три етапи під час організації позаурочної діяльності:

- перший етап – проектний, що включає в себе діагностику інтересів, захоплення, потреб дітей, запитів їх батьків та проектування на основі її результатів системи організації позаурочної діяльності у школі;
- другий етап – організаційно-діяльнісний, коли відбувається створення та функціонування розробленої системи позаурочної діяльності за допомогою її ресурсного забезпечення, при цьому саме інтеграція кадрових ресурсів сприятиме найбільш повному задоволенню потреб школярів та запитів їхніх батьків; координацію індивідуальних та колективних траєкторій позаурочної активності школярів може здійснювати педагог-організатор (заступник директора школи з виховної роботи) чи інший педагог освітнього закладу;
- третій етап – аналітичний, тобто здійснення аналізу та оцінки функціонування створеної системи; необхідна розробка критеріальної бази та діагностичного інструментарію для вивчення стану діючої в освітньому закладі позаурочної діяльності молодших школярів.

Предметом аналізу та оцінки можуть бути:

- залученість учнів до системи позаурочної діяльності;
- ресурсна забезпеченість системи позаурочної діяльності;
- варіативність напрямів, видів та форм організації позаурочної діяльності;
- сформованість ціннісних відносин себе і світу (як у предметній

галузі, що викликає інтерес дитини поза уроку, і у суміжних галузях);

- продуктивність позаурочної діяльності (досягнення дітей у вибраних видах діяльності);
- задоволеність учасників діяльності її організацією та результатами.

При організації позаурочної діяльності необхідно враховувати освітні результати, серед яких виділяють три рівні.

Перший рівень результатів – набуття молодшими школярами соціальних знань (про суспільні норми, про устрій суспільства, про соціально схвалювані та несхвалені форми поведінки в суспільстві тощо), розуміння соціальної реальності та повсякденного життя. Для досягнення цього рівня результатів особливе значення має взаємодія учня зі своїм учителем як значущими для нього носієм соціального знання та повсякденного досвіду.

Другий рівень результатів – формування позитивних відносин молодшого школяра до базових цінностей суспільства (людина, родина, Батьківщина, природа, світ, знання, праця, культура), ціннісного ставлення до соціальної реальності загалом. Досягнення цього рівня результатів особливе значення має рівноправне взаємодія дитини з однокласниками, тобто. у захищеному, дружньому йому просоціальному середовищі. Саме у такому близькому соціальному середовищі він отримує (або не отримує) перше практичне підтвердження набутих соціальних знань, починає їх цінувати (або відкидає).

Перші два рівні розробники методичного конструктора відповідно до врахування молодшого шкільного віку рекомендують формувати у першому-третьому класах.

Третій рівень результатів – цей рівень рекомендується формувати до кінця третього та четвертого класу початкового навчання. Він веде до отримання молодшим школярем досвіду самостійної соціальної дії. Для досягнення цього рівня результатів особливе значення має взаємодія школяра з соціальними суб'єктами поза школи, у відкритому суспільному середовищі.

Тільки в самостійній соціальній дії, «дії для людей і на людях, які зовсім не обов'язково позитивно налаштовані до дитини, вона дійсно стає (а не просто дізнається про те, як стати) діячем, громадянином, вільним людиною.

Послідовне сходження від результатів першого до результатів другого рівня протягом трьох років навчання у школі створює у молодшого школяра до четвертого класу реальну можливість виходу у простір суспільної дії (тобто досягнення третього рівня результатів).

Важливо, щоб результати, що досягаються дитиною, були не тільки особистісно значущими, а й цінними для оточуючих, особливо для його однокласників, членів шкільного колективу, представників найближчого соціального оточення навчального закладу. Зміст позаурочної діяльності учнів початкових класів складається з сукупності напрямів розвитку особистості та видів діяльності, які організують педагогічний колектив освітнього закладу разом із соціальними партнерами – установами додаткової освіти, культури, спорту. Позаурочна діяльність спрямовано формування виховних результатів: набуття учнями соціального досвіду, формування позитивного ставлення до базовим громадським цінностям, набуття школярами досвіду самостійної громадської активності.

Позаурочна діяльність – активність дітей, яка проявляється поза уроками, зумовлена їх інтересами і потребами, спрямована на пізнання і перетворення себе і навколишньої дійсності, яка відіграє важливу роль у розвитку учнів і формуванні учнівського колективу.

Позаурочна діяльність у умовах реалізації нового Державного стандарту початкової загальної середньої освіти здійснюється у чотирьох площинах:

- ✓ реалізація навчального плану освітньої установи – частина, яка формується учасниками освітнього процесу (шкільні наукові товариства, наукові дослідження, наукові гуртки);

- ✓ діяльність фахівців сфери виховання у рамках функціональних обов'язків (вихователя групи продовженого дня, соціального педагога, психолога, педагога-організатора, класного керівника);
- ✓ додаткова освіта дітей в умовах школи (гуртки, секції, творчі об'єднання, табірні зміни та ін).
- ✓ додаткова освіта дітей за умов культури, спорту (використання кадрових і матеріально-технічних ресурсів з урахуванням установ-партнерів чи бази школи) (Трухін І.О., 2014).

Слід зазначити, що активне використання позаурочної діяльності в сучасних закладах освіти розширює область освітньо-виховних можливостей школи та розвитку самих школярів. Виховний потенціал позаурочної діяльності дослідники відзначають у неформальному характері взаємовідносин її учасників та можливості вибору змісту, форм та видів діяльності; багатоаспектності змісту, не обмеженого освітнім стандартом.

Позаурочна діяльність – хороша можливість організації міжособистісних відносин між однокласниками, між учнями і класним керівником, між різними групами у класі. Якщо позаурочна діяльність організована раціонально, то кожна дитина набуває здатності: адекватно оцінювати саму себе, свої індивідуальні особливості та можливості; надійно орієнтуватися у природному та соціальному світі; осмислено приймати самостійні рішення; накопичувати досвід індивідуальної та колективної діяльності (творчої, виконавської, репродуктивної); застосовувати отриманий досвід у своїй життєдіяльності.

Тому так необхідно, щоб при організації позаурочної діяльності було створено єдине освітнє середовище, де педагоги розуміли б, для чого вибирається та чи інша модель позаурочної діяльності, навіщо пропонуємо школяру той чи інший напрямок, види діяльності. Чітко уявляли те, що позаурочна діяльність є унікальна можливість об'єднати всі ресурси та всі установи, що знаходяться на території муніципальної освіти, що дає змогу побудувати програму мережевої взаємодії.

1.3. Ціннісні орієнтири та виховні можливості позаурочної діяльності

Педагогічний процес завжди пов'язаний із освоєнням найважливіших для людини, яка розвивається цінностей. Вироблені людством ідеали та цінності, на думку В.О.Сухомлинського, в умовах школи стають багатством особистості вихованців. «Я домагаюся того – писав він, – щоб моральні цінності, створені і завойовані людством у минулому і які отримали розквіт у наші дні, стали духовним багатством кожної дитини» (Сухомлинський В.О., 1988).

З педагогічної погляду цінностями слід вважати те, що корисно для життя молодшого школяра, що сприяє розвитку та вдосконаленню його особистості. «Цінністю може бути як явище зовнішнього світу (предмет, річ, подія, вчинок), так і факт думки (ідея, образ, наукова концепція тощо) (Сухомлинський В.О., 1988).

Прихильником підходу до виявлення важливих для людини цінностей був Я.А. Коменський. Він завжди дбав про цінності, які давали б і людині, і суспільству більше «порядку, миру та спокою». Найбільш важливими для зростаючої людини в молодшому віці, на його думку, є наступні цінності: благочестя, поміркованість, охайність, шанобливість, запобігливість, прагнення до права і справедливості, благодійність, працьовитість, терпіння, делікатність і готовність служити старшим, уміння тримати себе гідно.

Проблема формування цінностей та ціннісних орієнтацій у молодого покоління є однією з найбільш актуальних у сьогоденні. Сучасне становище розвитку молоді, їх пошук цінностей та ціннісних орієнтирів обумовлюється системою суспільних цінностей і, отже, соціальними умовами, в яких здійснюється їхнє життя та діяльність. У педагогічній науці цінності включають «елементи морального виховання, найважливіші складові внутрішньої культури людини, які, виражаючись в особистісних установах,

властивостях і якостях, визначають її відношення до суспільства, природи, інших людей, самої себе» (Сухомлинська О., 2006). Сьогодні як одне з пріоритетних завдань педагогів розглядаються можливості організації творчого педагогічного процесу, в якому здійснюється формування цінностей та ціннісних орієнтирів школярів. У педагогічній аксіології теорія цінностей переживає етап удосконалення у зв'язку з новими соціальними, науково-технічними реаліями дійсності. Свідченням цього є поява останніми роками робіт, у яких поняття «цінності», «моральні цінності», «ціннісні орієнтири», «моральні ціннісні орієнтири» розглядаються з оновлених позицій. На сьогоднішній день поняття «цінності» має понад сто визначень. Спектр цих визначень досить різноманітний, іноді вони мають взаємовиключний характер. Спроби узагальнити різні точки зору поки що є не зовсім вдалимими, що ускладнює застосування цієї категорії для дослідників.

Різнманітність визначень категорії цінність (Грицак Я., 2019; Матяж С., Березянська А., 2021; Назаренко Л., Антюшина О., 2018) ілюструє її складність та різноманіття. Залежно від галузі знання залежить і трактування сутності цінності. Філософія розглядає її з гносеологічних позицій, соціологія – з позиції частини соціальної системи, психологія – як механізм регулювання діяльності та поведінки людини, для педагогіки цінність виступає своєрідною нормою, що визначає педагогічну діяльність. У рамках цієї роботи будемо розглядати цінність як явище, яке може задовольнити потреби індивіда, бути йому корисним і мати особисту значущість для нього. Відповідно до цього ціннісні орієнтації, які є однією з найважливіших характеристик особистості, є частиною її мотиваційної сфери, виступають регуляторами поведінки в тих чи інших ситуаціях і відображають ставлення людини до навколишнього світу.

Система ціннісних орієнтацій, як зазначає І.О.Бушман, є складною, гнучкою, динамічною структурою, що розвивається. Саме вона зумовлює діяльність людини у тій чи іншій життєвій ситуації. У певному часовому або віковому інтервалі під впливом різних зовнішніх та внутрішніх факторів

домінуючі, системоутворюючі елементи вказаної системи можуть змінюватись, витіснятися, мігрувати (Бушман І. О, 2015).

Автори різних досліджень пропонують класифікувати цінності та ціннісні орієнтації з різних підстав. Ці класифікації допомагають глибше поринути у сутність поняття «цінності» і «ціннісні орієнтації», розглянути під різними кутами. Загалом усі класифікації не виключають, а скоріше взаємодоповнюють один одного. Вони дозволяють розглядати цінності як матеріальні та ідеальні об'єкти навколишнього світу, які мають і особистісну, і громадську значущість.

Очевидно, що розвиток ціннісних орієнтацій школярів має здійснюватись за допомогою всіх видів педагогічної діяльності, у тому числі й позаурочної. Саме зараз виникла гостра необхідність відродження та поновлення позаурочної діяльності в сучасній школі. Сьогодні вона має виходити далеко за межі традиційних позакласних заходів, які зазвичай спрямовані на вирішення виховних завдань та організацію дозвілля школярів. Проблеми ціннісного орієнтування школярів мають вирішуватись у принципово іншій площині, тобто необхідно рівноправне, взаємодоповнювальне функціонування урочної та позаурочної діяльності для створення єдиного освітнього простору, необхідного для повноцінного особистісного та інтелектуального розвитку кожного школяра.

У процесі розвитку ціннісних орієнтацій особистості як цілеспрямованої діяльності «щодо створення умов для ознайомлення, активного прийняття та знаходження вихованцем власного особистісного сенсу загальнолюдських цінностей» особливу актуальність набуває питання про позаурочну діяльність школярів як ресурс трансформації ціннісних орієнтацій (Назаренко Л.М., Антюшина О.М., 2017). Розумне поєднання напрямів, форм і методів позаурочної діяльності має більш ефективний вплив на ціннісно-орієнтовну сферу школяра. Це пов'язано з особливостями, притаманними позаурочній діяльності. Так, розумно організована позаурочна діяльність з різних напрямків сприяє виявленню та розвитку індивідуальних

здібностей учня, набуттю та розширенню його соціального досвіду, отриманню необхідних соціальних практик, необхідних для майбутнього життя в суспільстві.

Вітчизняна педагогічна наука та практика нагромадила значний досвід організації позаурочної діяльності. На сучасному етапі, який характеризується системними змінами суб'єктів, об'єктів та умов виховання, потрібні осмислення, оновлення та систематизація цього досвіду.

У загальноосвітніх організаціях позаурочна діяльність, відповідно до федеральних державних освітніх стандартів основної загальної освіти, організовується за п'ятьма напрямками, що сприяють розвитку особистості: духовно-моральний, фізкультурно-спортивний та оздоровчий, соціальний, загальноінтелектуальний, загальнокультурний. Безсумнівно, зазначені напрями тісно переплітаються між собою, їх виділення має досить умовний характер (Левківська К.В., 2017), і всі вони однаково впливають на придбання, розвиток та трансформацію ціннісних орієнтацій школярів.

Розглядаючи кожний із напрямків на предмет формування ціннісних орієнтацій школярів, слід зазначити, що зміст позаурочної діяльності, що ґрунтується на засадах вибору форм та методів участі в ній, інтересу, обліку вікових особливостей та індивідуального досвіду, творчості, активності дітей та ін., дозволяє досить ефективно впливати на формування соціально значущих цінностей та ціннісні орієнтації. Аналізуючи зміст цих напрямів позаурочної діяльності, ми спробували вивчити можливості кожного у формуванні соціально та особистісно значущих цінностей учнів. Нижче в таблицях подано дані, отримані в результаті дослідження.

Таблиця 1

Можливості загальноінтелектуального спрямування позаурочної діяльності у формуванні цінностей та ціннісних орієнтацій школярів

<i>Мета та зміст позаурочної діяльності</i>	<i>Формовані цінності та ціннісні орієнтації</i>
Розвиток критичного мислення, вміння аналізувати інформаційний потік,	Громадське визнання, пізнання, творчість,

використання нових методів отримання інформації, розширення кругозору, формування світогляду, вивчення наукових понять та законів, ознайомлення з різними видами людської діяльності, виявлення схильностей та інтересів.	акуратність, старанність, освіченість, відповідальність, раціоналізм, самоконтроль, тверда воля, широта поглядів та ін.
---	---

Розглядаючи сформовані цінності та ціннісні орієнтації школярів у рамках цього напрямку, слід звернути увагу на взаємозв'язок позаурочної діяльності з діяльністю в рамках урочної роботи. Це свідчить про наявність високого інтересу педагогів та школярів у плануванні загальноінтелектуального спрямування як умови, що сприяє підвищенню якості вчення школярів та впливає на формування смислоутворюючих цінностей та ціннісних орієнтацій школярів.

Таблиця 2

Можливості спортивно-оздоровчого спрямування позаурочної діяльності у формуванні цінностей та ціннісних орієнтацій школярів

<i>Мета та зміст позаурочної діяльності</i>	<i>Формовані цінності та ціннісні орієнтації</i>
Залучення до здорового способу життя, гармонійний психофізичний розвиток, формування мотивації до збереження здоров'я та потреби вести здоровий спосіб життя.	Здоров'я як цінність, відповідальність за збереження та зміцнення здоров'я, знання та навички гігієнічної культури, мотивація на ведення здорового способу життя, тверда воля, самоконтроль, розвиток вольових аспектів.

Планування спортивно-оздоровчого спрямування вимагає пошуку таких форм діяльності дітей, у яких особлива увага приділяється розвитку мотивації до здорового способу життя, оскільки молодший шкільний та підлітковий вік характеризуються як проблемні у межах різних відхилень від здорового способу життя.

Таблиця 3

Можливості соціального спрямування позаурочної діяльності у формуванні цінностей та ціннісних орієнтацій школярів

<i>Мета та зміст позаурочної діяльності</i>	<i>Формовані цінності та ціннісні орієнтації</i>
Формування та розвиток соціальних навичок, знайомство із законами розвитку суспільства, загальноприйнятими соціальними нормами та настановами, формування навичок спілкування, позитивного ставлення до праці, відповідальності та впевненості в собі.	Активне діяльне життя, наявність добрих і вірних друзів, суспільне визнання, усвідомлення суспільної цінності праці та сумлінного ставлення до справи, робота у виборних громадських органах, розвиток ділових якостей.

Соціальний напрямок позаурочної діяльності має високий ціннісно-формуєчий потенціал, який реалізується через включення суспільно корисної діяльності та соціально значущих практик у виховний процес школи.

Таблиця 4

Особливості загальнокультурного спрямування позаурочної діяльності у формуванні цінностей та ціннісних орієнтацій школярів

<i>Мета та зміст позаурочної діяльності</i>	<i>Формовані цінності та ціннісні орієнтації</i>
Підвищення екологічної грамотності та розвиток естетичних цінностей, розвиток емоційної сфери, творчих здібностей, почуття прекрасного.	Почуття прекрасного в природі та мистецтві, можливість займатися творчістю, підвищення культурного рівня, освіченість, гарні манери, вміння поводитися відповідно до норм культури поведінки, здатність зрозуміти, відчути прекрасне в людині, природі та мистецтві.

Включення підлітків в особистісно значущі види позаурочної діяльності, які мають естетичний та емоційний вплив на особистість школяра, створюють необхідні умови для сприйняття цінностей загальної культури та освіти.

Таблиця 5

Особливості духовно-морального спрямування позаурочної діяльності у формуванні цінностей та ціннісних орієнтацій школярів

<i>Мета та зміст позаурочної діяльності</i>	<i>Формовані цінності та ціннісні орієнтації</i>
Виховання патріотичних почуттів, залучення дітей до гуманістичних цінностей.	Свобода як цінність, добробут, розвиток та вдосконалення інших людей, всього народу, людства загалом, отримання задоволення від процесу праці, чесність, розвиток моральних та моральних якостей.

Засвоєння моральних, духовних, етичних орієнтирів та ідеалів у рамках духовно-морального спрямування передбачає застосування активних та інтерактивних форм на основі особистісно орієнтованої взаємодії. Цінності, що формуються зазначеним напрямом, просочують і освітній простір, і шкільний устрій, і всю різноманітну діяльність школярів.

Очевидно, що формування та розвиток ціннісних орієнтацій учнів має здійснюватися за допомогою всіх напрямів позаурочної діяльності, оскільки кожен напрям, узгоджуючи цілі, більшою чи меншою мірою робить свій формуючий вплив на ціннісно орієнтовну сферу молодшого школяра. Відродження та оновлення змісту, форм та методів позаурочної діяльності у сучасній школі має виходити далеко за рамки традиційних позакласних заходів, які зазвичай спрямовані на вирішення виховних завдань та організацію дозвілля школярів. Проблеми ціннісного орієнтування школярів мають вирішуватись у принципово іншій площині, тобто необхідно рівноправне, взаємодоповнювальне функціонування п'яти напрямків позаурочної діяльності для створення єдиного освітнього простору, необхідного для повноцінного особистісного та інтелектуального розвитку

кожного школяра. А розумне поєднання напрямків, форм та методів позаурочної діяльності стане ефективним інструментом впливу на ціннісно-орієнтовну сферу учня.

Актуальним завданням сучасної залишається завдання точного визначення того конкретного ряду шкільних цінностей, які необхідні для всебічного розвитку та вдосконалення особистості вихованця. Відштовхуватися при цьому необхідно від основних груп цінностей, що історично склалися, а саме:

1) матеріальні цінності – усе те, що має сама школа, довкілля, сім'я, суспільство загалом;

2) моральні цінності – духовна спадщина, яка стверджує землі піднесені ідеали добра і справедливості, про які так старанно дбали педагоги від А.Я. Коменського до В.О. Сухомлинського;

3) науково-пізнавальні цінності – все те, що пов'язане із пізнанням істини, формуванням правильних оціночних уявлень про навколишній світ, іншу людину, саму себе;

4) художньо-естетичні цінності – група цінностей відомих людству з найдавніших часів, пов'язаних не лише з образним сприйняттям навколишнього, але й розвитком у людини на основі катарсису потреби життя за законами краси;

5) цінності фізичної культури та гігієни – все те, що передбачає фізичну досконалість людини та її здоров'я, уміння підтримувати та зберігати у здоровому тілі здоровий дух.

За підсумками виділених цінностей формулюються цільові орієнтири у створенні позаурочної діяльності молодшого школяра. Відповідно до Стандарту на щаблі початкової загальної середньої освіти здійснюється: становлення основ громадянської ідентичності та світогляду учнів; формування основ уміння та здатності до організації своєї діяльності – уміння приймати, зберігати цілі та дотримуватися їх у навчальній діяльності, планувати свою діяльність, здійснювати її контроль та оцінку, взаємодіяти з

педагогом та однолітками у навчальному процесі; духовно-моральний розвиток та виховання учнів, що передбачає прийняття ними моральних норм, моральних установок, національних цінностей; зміцнення фізичного та духовного здоров'я учнів. Стандарт орієнтований на становлення особистісних характеристик випускника («портрет випускника початкової школи»): люблячий свій народ, свій край і свою Батьківщину; який поважає та приймає цінності сім'ї та суспільства; допитливий, що активно і зацікавлено пізнає світ; який володіє основами вміння вчитися, здатний до організації своєї діяльності; готовий самостійно діяти та відповідати за свої поступки перед сім'єю та суспільством; доброзичливий, що вміє слухати та чути співрозмовника, обґрунтовувати свою позицію, висловлювати свою думку; виконує правила здорового та безпечного для себе та оточуючих способ життя (Бушман І. О., 2015).

Цільові орієнтири позаурочної діяльності безпосередньо пов'язані з особистісними освітніми результатами. Особливі результати освоєння основної освітньої програми початкової загальної освіти мають відображати:

1) формування основ української громадянської ідентичності, почуття гордості за свою Батьківщину, український народ та історію України, усвідомлення своєї етнічної та національної приналежності; формування цінностей багатонаціонального суспільства; становлення гуманістичних та демократичних ціннісних орієнтацій;

2) формування цілісного, соціально орієнтованого погляду на світ у його органічній єдності та різноманітності природи, народів, культур та релігій;

3) формування шанобливого ставлення до іншої думки, історії та культури інших народів;

4) оволодіння початковими навичками адаптації в світі, що динамічно змінюється і розвивається;

5) прийняття та освоєння соціальної ролі учня, розвиток мотивів навчальної діяльності та формування особистісного сенсу вчення;

6) розвиток самостійності та особистої відповідальності за свої вчинки, у тому числі в інформаційній діяльності, на основі уявлень про моральні норми, соціальну справедливість та свободу;

7) формування естетичних потреб, цінностей та почуттів;

8) розвиток етичних почуттів, доброзичливості та емоційно-моральної чуйності, розуміння та співпереживання почуттів інших людей;

9) розвиток навичок співробітництва з дорослими та однолітками у різних соціальних ситуаціях, вміння не створювати конфліктів та виходити із спірних ситуацій;

10) формування установки на безпечний, здоровий спосіб життя, наявність мотивації до творчої праці, роботи на результат, дбайливого ставлення до матеріальних та духовних цінностей.

Задля досягнення зазначених цільових орієнтирів позаурочної діяльності молодших школярів передбачається вирішення низки задач:

1. Створювати умови виявлення та розвитку в учнів інтересів, заснованих на вільному виборі шляхом розуміння духовних цінностей, моральних підвалин, традицій та звичаїв.

2. Об'єднувати зусилля позаурочної діяльності, що додаються всіма суб'єктами, які зацікавлені у вихованні та соціалізації учнів. Інтеграція відбувається задля забезпечення певних умов, необхідних для успішній самореалізації і самовизначення, і для розвитку творчих здібностей молодших школярів.

3. Впроваджувати у практичну позаурочну діяльність сучасні технології, що дозволяють найефективніше досягати педагогічні цілі позаурочної діяльності у початкової освіти.

4. Забезпечувати духовно-моральний розвиток та виховання молодших школярів, а також сприяти становленню їхньої громадянської ідентичності.

5. Набувати початкових навичок спільної діяльності з виходом на продукт діяльності, розвивати навички співробітництва та взаємодопомоги.

6. Формувати активну діяльну позицію молодших школярів.

У сучасних умовах від позаурочної діяльності ціннісно перетворюючого характеру потрібно, щоб вона мала нові сутнісні риси. Особливостями її мають бути універсальність (можливість у рамках різних напрямів формувати кілька ціннісних орієнтацій), актуальність для суб'єкта ціннісно формуючої та ціннісно перетворюючої діяльності (форми та методи позаурочної діяльності мають бути цікавими, дієвими та новими), кастомізація (інструмент формування ціннісних орієнтацій, заснований на обліку затребуваної системи цінностей суспільства та індивідуальної ціннісно орієнтовної системи індивіда), інтерактивність (володіти високим ступенем взаємодії не тільки між суб'єктами позаурочної діяльності, а й між суб'єктами та об'єктами позаурочної діяльності), ресурсність (наявність внутрішніх та зовнішніх педагогічних ресурсів позаурочної діяльності для формування та розвитку ціннісних орієнтацій школярів).

Ефективність перетворення ціннісних орієнтацій школярів засобами позаурочної діяльності залежить від ряду факторів, основним при цьому є створення системи, що забезпечує комплексний педагогічний вплив на особистість школяра. Так, створення у школі наукового товариства учнів, включення до навчального плану школи курсів позаурочної діяльності, спрямованих на розвиток навичок проектної та науково-дослідної діяльності, проведення на базі освітньої організації конференцій школярів та організація їхньої участі з результатами свого дослідження у зовнішніх олімпіадах, залучення учнів у канікулярний час до виховання онлайн-платформ, а також проведення нових форм заходів дозволяє активізувати ресурси позаурочної діяльності щодо формування ціннісних орієнтацій. Все вище перелічене створює можливість для розвитку міжособистісних відносин та ефективного педагогічного впливу як на окрему особу, так і на групу в цілому.

Разом з тим, досліджуючи можливості кожного напрямку у формуванні цінностей та ціннісних орієнтацій школярів, ми дійшли висновку про те, що плануючи зміст та форми позаурочної діяльності, вчитель повинен мати на увазі наступне:

1. Кожен напрямок позаурочної діяльності містить у собі значний ресурс у формуванні цінностей та ціннісних орієнтацій. Тому у плані пріоритети формам та змісту зосереджуються відповідно до реального рівня розвитку цінностей школярів.

2. Особливе значення у розвитку цінностей та ціннісних орієнтацій мають розроблені та організовані у кожному напрямі позаурочної діяльності соціальні практики, в яких дітям пропонується участь у різноманітній благодійній діяльності.

3. Важливою складовою змісту позаурочної діяльності, що надає помітний вплив на формування цінностей та ціннісних орієнтацій, є включення школярів до суспільно значущої діяльності, в якій поєднуються творчість, праця та вчення.

4. Визначаючи форми та методи позаурочної діяльності, необхідно, щоб кожен напрямок будувався на підставі відповідності інтересу школярів та можливостей, які має навчальний заклад.

1.4. Роль партнерської взаємодії учасників освітнього процесу в організації позаурочної діяльності у початковій школі

Одним із пріоритетних напрямків сучасної педагогічної науки є розвиток активної, мобільної особистості, стійкої до змін у суспільно-політичному житті. Особливої актуальності процес становлення особистості набуває у молодшому шкільному віці, де до сімейного виховання долучається школа. Ці два потужних інститути функціонують у взаємозалежності доповнюючи один одного. У сім'ї, як соціальному мікросередовищі, здійснюється залучення дітей до соціальних цінностей і ролей, введення їх у складнощі і суперечності сучасного світу. Тоді як школа сприяє розумовому та колективному розвитку.

Розглядаючи освіту як процес залучення до соціокультурної діяльності, оволодіння її змістом та методами, педагоги дедалі більше схильні до розгляду педагогічного процесу як спільної продуктивної діяльності усіх його учасників, а саме вчителя, учнів та батьків. У педагогіку введені такі поняття як «педагогічна взаємодія» та «дидактична взаємодія». У цих поняттях основна педагогічна ідея полягає в тому, що виховання та навчання не є механічною сумою впливу виховання на активність школярів. Педагогічна взаємодія поєднує у собі правильне співвідношення як педагогічного впливу, так і його активного сприйняття, як власну активність вихованця, так і відповідних впливів і педагога. Характер прояву активності вчителя, учня та батьків у навчальній та позаурочній діяльності може бути різний і звідси можуть спостерігатися різні варіанти взаємодії.

У рамках проблеми педагогічної взаємодії гостро постає питання, чому належить провідна роль у взаємодії: зовнішнім стимулам або внутрішнім умовам. Наголошується три різні позиції з цього питання. Перша позиція, коли у взаємодії відводять провідну роль зовнішнім впливам, друга – коли підкреслюється і врівноважується значення як зовнішніх, так і внутрішніх умов, третя – коли утверджується у взаємодії активність особистості, що розвивається.

У педагогіці розроблено підходи до проектування педагогічної взаємодії з орієнтацією учнів на ціннісні особистісні настанови, комунікацію творчого характеру, методику включення школярів у ситуації спільної діяльності, де проектується спільний пошук вирішення творчих завдань, самозвіт у групі про особистісний внесок у загальні досягнення, спілкування на основі пошуку особистісного сенсу діяльності у різних навчально-виховних ситуаціях.

Проблема взаємодії сім'ї та школи завжди викликає інтерес у вітчизняних вчених: А. Годлевської, В. Кириченка, О. Невмержицького, В. Оржеховського, В. Постоного та ін. Аналіз суті й особливостей взаємодії сім'ї та школи вимагає більш детального розкриття особливостей цього

процесу на сучасному етапі.

Особливо переконливою у цьому плані є позиція О. Матвієнко, яка у виховному процесі виокремлює взаємодіючу систему керованих та некерованих соціально-педагогічних чинників, причому до керованих чинників вона відносить школу, яка здійснює систематичний вплив на дитину, до напівкерованих – сім'ю, оскільки сім'я може залучатися до організаційно-виховної роботи школи, і соціальне середовище - як багато в чому некерований чинник, передбачити вплив якого практично дуже важко. При цьому виховний процес обов'язково передбачає двосторонню взаємодію педагога і дитини, в яку вони включаються.

На роль такої взаємодії сім'ї і школи у вихованні дітей вказував свого часу А. Макаренко, наголошуючи, що: «виховує дитину все, і добре, і погане, зокрема природа, середовище, явища, речі, але, насамперед, люди — з них на першому місці стоять батьки і педагоги» (Макаренко А.С., 1982). Хоча при цьому він пріоритетного значення надавав саме школі: «ми повинні організувати сімейне виховання, і організуючим началом повинна бути школа як представниця державного виховання. Школа повинна керувати сім'єю» (Макаренко А.С., 1982).

Проте практика свідчить, що школа неспроможна виховати дітей всупереч позиції їх батьків. Тому лише тоді, коли у «сім'ї будуть пропагуватися морально-ціннісні та гуманістичні принципи, саме тоді виховання, як засіб формування свідомості особистості досягне своєї мети», - зауважує А. Годлевська (Годлевська А.І., 2009).

У психолого-педагогічному трактуванні «взаємодія» розглядається науковцями (О.Коберник, Л.Мотрич, А.Мудрик, В.Мясищев, А.Петровський, І.Сіданіч та ін.) як процес безпосереднього або опосередкованого впливу об'єктів (суб'єктів) один на одного, що породжує їх взаємну зумовленість і зв'язок. Дослідники С.Акутіна, К.Журба, Р.Лафішева, М. Недвецька визначають «педагогічну взаємодію» як взаємодію суб'єктів освітньо-виховного процесу (вчителів, школярів,

батьків, педагогічний, учнівський колективи, сім'ї). Тоді як, Н.Виноградова, визначає «взаємодію – як спосіб соціального буття, що базується на ідеологічному відношенні соціальних суб'єктів і забезпечує єдність і гармонізацію соціальних структур, маючи кінцевою метою вироблення стратегії єдиних дій окремих особистостей, соціальних груп і спільнот» (Каніос А., 2011).

Узагальнюючи різні підходи до досліджень педагогічної взаємодії, можна схематично уявити два основних напрями її проектування в індивідуальній діяльності кожного педагога і обидва вони проектуються однаково: «суб'єкт-педагог-суб'єкт-учень», проте їх сутність обґрунтовуються по-різному. Якщо у першому випадку йдеться про взаємодію, то у другому – про вплив на учнів у педагогічному процесі. На думку деяких дослідників, перший напрямок означає прийняття особливостей, цілей, мотивів, позиції, інтересів партнерів, взаємодії та спілкування, обмін ними в ході спільної діяльності. У той же час в освітньому процесі більшість ситуацій проектується за другим напрямом, тобто педагоги враховують індивідуальні особливості дітей, їх інтереси та мотивацію, стимулюють їх розвиток, але частіше виконують цей облік самі, без включення учнів у проектування взаємодії з педагогами, іншими учасниками освіти, освітнього середовища, свого розвитку.

Для створення ситуацій взаємодії необхідно проектувати умови, що сприятимуть:

- активному включенню всіх учасників освітніх процесів в обговорення та виконання дії під час прийняття рішень на різних етапах організації взаємодії;
- дослідницької позиції всіх суб'єктів освіти;
- об'єктивації поведінки, що передбачає отримання постійного зворотного зв'язку;
- партнерському спілкуванню, що означає визнання та прийняття цінності особистості кожного, його думки, інтересів, особливостей,

устремлінь, перспективи особистісного зростання тощо (Каніос А., 2011).

Послідовників різних шкіл та напрямів поєднує позитивне бачення учня, прагнення взаємодії, спрямованої на співпрацю, на доброзичливу підтримку розвитку внутрішніх сил дитини та надання їй можливостей вибору та прийняття відповідальності за свої дії.

Останніми роками різко зріс інтерес педагогів до категорії взаємодії. Найбільш активно ця категорія досліджується у зв'язку із завданням аналізу структури виховних взаємодій. Процес засвоєння знань постає все ще в системі взаємодії суб'єкта з об'єктом і не розкривається як процес міжособистісної взаємодії. Взаємодія провідного типу передбачає найвищий рівень активності особистості як вчителя, і учня, багатства і різноманітність їх взаємозв'язків, відносин, що породжуються процесом досягнення цілей спільної навчальної діяльності.

Переведення навчального процесу на рівень особистісної взаємодії означає перетворення його на співпрацю вчителя та учнів.

Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що саме відносини співпраці найбільш ефективно сприяють розвитку учнів як суб'єктів діяльності та становленню активної життєвої позиції вихованців у цілому, оскільки категорія «співпраця» є складною єдністю:

- а) форми перспективного взаємозв'язку, заснованого на взаєморозумінні, взаємопереживанні;
- б) засобу організації спільної діяльності, тобто «на рівних», що передбачає прояви самостійності, активності та організованості;
- в) форми взаємодії вчителя та учнів, коли праця ґрунтується на взаємопідтримці та взаємодопомозі, тобто вмінні учнів працювати разом як між собою, так і з вчителем при поєднанні зусиль та узгодженості дій.

Співробітництво – найвищий рівень узгодженості позицій у діяльності, мовою психологічної науки організація суб'єкт-суб'єктних відносин у спільній діяльності. Основними ознаками співробітництва виділяють:

- цілеспрямованість (прагнення загальної мети);
- вмотивованість (активне, зацікавлене ставлення до спільної діяльності);
- цілісність (взаємопов'язаність учасників діяльності);
- структурованість (чіткий розподіл функцій, прав, обов'язків, відповідальності);
- узгодженість (узгодження дій учасників діяльності, низький рівень конфліктності);
- організованість (планомірність діяльності, здатність до управління та самоврядування);
- результативність (здатність досягати результату).

Взаємодія не є самоціллю, а налагоджується для того, щоб учень набував знань та способів діяльності, досвід спілкування та соціальної активності. Вона необхідна для того, щоб він умів працювати у великому колективі, у малій групі і, якщо необхідно, індивідуально. Її найважливішими ознаками є:

- усвідомлення загальної мети, яке мобілізує вчителів та учнів; прагнення її досягненню, взаємна зацікавленість у цьому, позитивна мотивація діяльності;
- висока організація спільної навчальної праці учасників навчального процесу, їх спільні зусилля; взаємну відповідальність за результати діяльності;
- активно-позитивний, гуманістичний стиль взаємовідносин учнів та дорослих (педагогів, працівників позашкільних установ, батьків) під час вирішення навчально-виховних завдань; взаємна довіра, доброзичливість, взаємодопомога при утрудненнях та навчальних невдачах. Цей стиль несумісний з авторитарним відчуженням між учнями та дорослими, переважанням прав у дорослих та обов'язків – у дітей (школярів);

- методика навчання, що стимулює інтерес учнів, їх самостійність, практичну та інтелектуальну ініціативу, творчість;
- взаємодія учнів один з одним, їх ділове спілкування та колективна відповідальність за результат спільної праці.

Таким чином, співробітництво у виховному процесі мислиться не тільки як допомога учневі при вирішенні складних виховних завдань, не тільки як об'єднання зусиль педагогів та учнів, а й як самостійна колективна праця школярів, виконання завдань, які потребують постійних чи тимчасових контактів із позашкільним середовищем.

Важливим елементом взаємодії виступає партнерство. У соціології партнерство вважають моделлю стосунків між двома суб'єктами, яка включає взаємодію і співпрацю, рівність прав і обов'язків, повагу та толерантність до автономії і відмінностей партнера. У ринковій економіці партнерство як формула діяльності охоплює всі види відносин: починаючи від економічних (наприклад, міжсекторні зв'язки) і до взаємодії на регіональному рівні (наприклад, співпраця між органами місцевого самоврядування).

Специфіка партнерства полягає в тому, що воно передбачає ставлення до іншої людини як до рівної, на кого потрібно зважати, але в той же час це прагнення не допустити шкоди собі, розкриваючи цілі своєї діяльності. Партнер (від фр. *partenaire* – той, хто разом з кимось бере участь у будь-якій спільній діяльності) – це учасник взаємодії, здатний до діалогу та внутрішньогрупового спілкування, роботи в команді, який дотримується правил ділового етикету та норм співпраці. Відносини між усіма учасниками процесу взаємодії складаються як рівноправні, але при цьому дуже обережні, засновані на узгодженні інтересів та намірів.

Серед основоположних принципів соціального партнерства можна виділити:

- рівноправність сторін, повага й врахування їх інтересів;
- зацікавленість сторін в участі в договірних відносинах;

- дотримання сторонами і їхніми представниками умов співпраці;
- повноправність представників сторін;
- воля вибору під час обговорення питань, що входять у сферу обговорення;
- добровільність прийняття сторонами на себе зобов'язань;
- обов'язковість виконання колективних договорів, угод;
- контроль за виконанням прийнятих колективних договорів, угод;
- відповідальність сторін, їхніх представників за невиконання з їхньої вини колективних договорів, угод (Молчанова А.О., 2007).

У свою чергу, І.Ящук зазначає, що партнерство виступає фактором активізації позиції вихованців, гармонізації їх особистості і розвитку творчих сил, дозволяє створювати ділові стосунки співробітництва між усіма учасниками соціальної діяльності. Результативність партнерської взаємодії залежить від впливу та єдності середовищних факторів, до яких відносяться мікросередовище – безпосереднє соціальне середовище (родина, референтні групи, сусіди тощо); макросередовище – суспільство, соціальні інститути; мезосередовище – світ, оточення соціальних груп (Ящук І.П., 2014).

Отже, взаємодія сім'ї і школи на партнерських засадах – це цілісна соціально-педагогічна система, спрямована на досягнення мети – виховання високоморальної, духовної особистості, що орієнтується на загальнолюдські, гуманістичні цінності, – це процес взаємовпливу суб'єктів педагогічного процесу один на одного в системі спільної особистісно-орієнтованої ціннісно-моральної діяльності освітніх закладів, спрямованої на формування гуманістичних цінностей та якостей, мотивації і правил гуманної поведінки дітей молодшого шкільного віку, заснованої на конструктивному діалоговому спілкуванні, що веде до якісних змін суб'єктів і об'єктів взаємодії і включає в себе, як підсистеми, соціальні інститути – сім'ю та школу.

Свого часу, О. Захарченко неодноразово підкреслював, що корені розвитку особистості беруть свій початок у сім'ї і продовжують формуватися

у школі. Тому, безперечно, на школу покладаються завдання виявляти і застосовувати ефективні засоби виховного впливу на молодшого школяра, задля всебічного гармонійного розвитку його особистості. Цьому, безперечно, сприяє об'єднання школи і сім'ї у цілісну виховну систему, що функціонує на принципах гуманістичної взаємодії, поваги, людяності, любові та партнерстві. У цій ситуації, школа повинна бути генератором ідей і заохочувати до педагогічної взаємодії учня, учителя, батьків.

Основною інновацією Нової української школи у виховній позаурочній діяльності є взаємодія всіх учасників на засадах педагогіки партнерства, яка побудована на:

- прагненні до духовної спільності педагога і дитини;
- підтримці кожної шкільної родини, які об'єднані спільними цінностями;
- не примушенні до навчання учнів, а на формуванні оптимальних умов для навчання і розвитку;
- взаємодії, вірі у вміння і здібності дитини в успішному засвоєнні знань;
- прагненні підтримки успіхів школярів в освітньому виховному процесі тощо.

В освітньому середовищі відбувається взаємодія всіх суб'єктів освітньої виховної діяльності. Основними учасниками виховного освітнього процесу сучасної початкової школи є діти, педагоги, батьки.

В освітньому оточенні відбувається взаємодія всіх суб'єктів навчально-виховної діяльності. Така взаємодія сприяє реалізації принципів співробітництва, партнерства, співучасті, діалогічної взаємодії. Довірливе середовище виховання розвиває у дітей самостійність, вміння формувати та відстоювати особисте розуміння та позицію, розвиває самоконтроль і спроможність до рефлексії. Педагогіка партнерства передбачає не тільки повагу школярів до вчителя, а й дружні стосунки між самими учнями,

створення дружнього середовища, поваги вчителя та батьків до дитини, рівного партнерства всіх учасників освітнього процесу.

Педагогіка партнерства прагне забезпечити духовну спільність вчителя і учнів, підтримку кожної шкільної родини, об'єднання спільними цінностями. Вчитель не виховує дитину примусово, а формує для неї найкращі умови для розвитку і виховання. Він переповнений вірою в сили і здібності своїх учнів, прагненням підтримати їх успіх в навчально-виховній активності.

За таких умов нової вагомості набувають заходи, які забезпечують спільну діяльність учнів. Дорослі при цьому всіляко повинні підтримувати школярів та не тільки організовувати, а й бути повноправними співучасниками діяльності. Вчитель набуває нової ролі фасилітатора, основним завдання якого стає стимулювання спільної діяльності учнів. у ролі фасилітатора вчитель повинен налагоджувати обмін думками, сприяти пошуку необхідної інформації, підказувати, скеровувати, направляти в конструктивне русло, сприяти згуртуванню учнівського колективу.

До основних ефективних механізмів, що забезпечують формування конструктивної, партнерської взаємодії педагогів та учнів, належать такі:

- взаєморозуміння – результат пізнання людей, формування спільних цілей та методів взаємодії;
- координація – пошук таких засобів спілкування, які найкраще відповідають намірам та можливостям людей;
- узгодження – механізм взаємодії, що стосується в основному мотиваційно-потребнісної сторони спілкування.

Усі перелічені механізми відносяться до партнерського стилю взаємодії, який розуміється як плідний контакт у спільній діяльності, що сприяє встановленню відносин взаємної довіри, розкриттю особистісних потенціалів учнів класу та досягненню ефективних результатів спільної роботи.

Висновки до першого розділу

Отже, позаурочна діяльність в умовах впровадження Державного стандарту початкової загальної середньої освіти набуває нової актуальності, адже це ресурс, що дозволяє школі досягти нової якості освіти. Позаурочна діяльність дозволяє дитині вибрати область інтересів, розвинути свої здібності. Слід наголосити, що для школи позаурочна діяльність обов'язкова, а дитина має право вибору.

В даний час, коли посилилася взаємодія шкіл і позашкільних установ, здійснюється єдине планування та ефективна координація всіх виховних сил, що надають допомогу школі у вихованні учнів, поняття позашкільна освітньо-виховна робота, позаурочна та позакласна робота часто зливаються. Терміни «позаурочна» і «позанавчальна» виховна робота можна розглядати як найбільш широкі і синонімічні, що охоплюють всі форми виховної роботи, які проводяться поза навчальним часом.

Позаурочна діяльність в умовах сьогодення набуває нової актуальності, адже саме стандарти закріпили обов'язковість її організації, це ресурс, що дозволяє школі досягти нової якості освіти. Важливо здійснити взаємозв'язок і наступність загальної освіти та позаурочної діяльності як механізму забезпечення повноти та цілісності освіти. Усі напрями позаурочної діяльності необхідно розглядати як змістовний орієнтир при побудові відповідних освітніх програм, а розробку та реалізацію конкретних форм позаурочної діяльності школярів ґрунтувати на видах діяльності.

Позаурочна діяльність, будучи досить широким поняттям, має значний потенціал у розвитку ціннісних орієнтацій учнів, є потужним ресурсом трансформації ціннісних орієнтирів. Аналіз змісту та форм напрямів позаурочної діяльності дозволяє говорити про досить ефективний їх вплив на формування соціально значущих цінностей та ціннісних орієнтирів учнів.

Особливостями позаурочної діяльності є її універсальність (можливість у рамках різних напрямків формувати кілька ціннісних орієнтацій),

кастомізація (інструмент формування) ціннісних орієнтацій, заснований на обліку затребуваної системи цінностей суспільства та індивідуальної ціннісно орієнтовної системи індивіда, інтерактивність позаурочної діяльності з формування та розвитку ціннісних орієнтацій школярів.

Разом з тим, досліджуючи можливості кожного напрямку у формуванні цінностей та ціннісних орієнтирів школярів, ми дійшли висновку про те, що плануючи зміст та форми позаурочної діяльності, вчитель повинен мати на увазі наступне.

1. Кожен напрямок позаурочної діяльності містить у собі значний ресурс у формуванні цінностей та ціннісних орієнтирів.

2. Важливою складовою змісту позаурочної діяльності, що надає помітний вплив на формування цінностей та ціннісних орієнтацій, є включення школярів до суспільно значущої діяльності, в якій поєднуються творчість, праця та вчення.

3. Визначаючи форми та методи позаурочної діяльності, необхідно, щоб кожен напрямок будувався на підставі відповідності інтересу школярів та можливостей, які має навчальний заклад.

Отже, аналіз педагогічних джерел і емпіричних даних дозволив виявити певні умови, а саме діяльність на основі партнерської взаємодія, що посилить ефективність взаємодії учасників освітнього процесу в позаурочній діяльності. До таких умов можна віднести наступні:

- адекватне розуміння учнем, батьками та учителем цілей і завдань виховання з урахуванням індивідуальних особливостей особистості молодшого школяра;
- наявність чітких знань про особистість учня, структуру його сім'ї, їх виховні позиції і ставлення до школи як до учасника виховного процесу;
- здійснення школою виховного впливу на учня та його сім'ю, безпосередньо через педагогічну пропаганду гуманістичних цінностей та завдяки формуванню ціннісних орієнтацій

особистості;

- залучення сім'ї до виховного впливу на дитину в умовах школи, що підвищує авторитет батьків серед дітей;
- впровадження єдиної виховної системи з метою формування гуманістичних цінностей молодших школярів;
- формування педагогічної культури батьків;
- прояв особистого прикладу батьків, їх авторитету;
- співпраця родини і вчителів щодо визначення пріоритетних напрямків, форм, методів і прийомів виховання;
- систематичність і послідовність у виборі форм, методів і прийомів роботи з дітьми.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАУРОЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ЗАСАДАХ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ

2.1. Діагностика готовності учасників освітнього процесу до партнерської взаємодії в позаурочній діяльності

З метою дослідження рівня готовності учасників освітнього процесу до партнерської взаємодії нами використовувався комплекс науково-дослідних методів. Провідним методом була експериментальна робота, яка проводилася в умовах освітнього процесу початкової школи.

Мета експериментальної роботи полягала обґрунтуванні організаційно-педагогічних умов організації позаурочної діяльності молодших школярів на засадах партнерської взаємодії.

У процесі експериментальної роботи необхідно було вирішити наступні завдання:

- визначити рівень готовності учасників освітнього процесу до партнерської взаємодії;
- провести якісний та кількісний аналіз отриманих результатів;
- обґрунтування організаційно-педагогічних умов організації позаурочної діяльності молодших школярів на засадах партнерської взаємодії.

Всього під час дослідження було охоплено 60 респондентів (40 батьків молодших школярів та 20 вчителів початкових класів). Дослідження проводилося на базі Купського ліцею № 2 (с. Купка, р-н. Чернівецький, обл. Чернівецька) та Чернівецького ліцею №14 Чернівецької міської ради (вул.. Шкільна, 3).

Експериментальна робота складалася з трьох етапів.

На першому етапі нами було визначено критерії та методики вивчення рівня готовності у вчителів початкових класів та батьків учнів до партнерської взаємодії.

На другому етапі було проведено емпіричне дослідження рівня готовності учасників освітнього процесу до партнерської взаємодії (а саме вчителів та батьків між собою).

На третьому етапі – обґрунтовано організаційно-педагогічні умови організації позаурочної діяльності учнів початкових класів на основі партнерської взаємодії учасників освітнього процесу.

Матеріал та методи дослідження.

На першому етапі експериментальної роботи було розроблено критерії вивчення рівня готовності вчителів початкових класів до взаємодії з батьками учнів.

Готовність взаємодіяти з батьками ми розглядали через сформованість у вчителів наступних умінь:

- ✓ вміння застосовувати психолого-педагогічні методи вивчення досвіду сімейного виховання та індивідуальних особливостей дитини;
- ✓ вміння виробити єдиний із батьками погляд на сутність виховання;
- ✓ визначити цілі та завдання виховання;
- ✓ вміння виробити узгоджену методику та техніку виховних впливів, коригувати та координувати їх у різних ситуаціях; вміння встановлювати емоційно-позитивні взаємини у тріаді «педагог-батьки-діти»;
- ✓ вміння проаналізувати та оцінити результати взаємодії.

Нами виділено 3 рівня сформованості готовності вчителя початкових класів до взаємодії з сім'ями учнів: недостатній, базовий, високий.

Недостатній рівень готовності вчителя до взаємодії з батьками школяра характеризується тим, що вчитель не вміє використовувати методи педагогічної діагностики вивчення досвіду сімейного виховання та індивідуальних особливостей дитини; не вважає взаємодію з батьками

необхідною; не вміє правильно поставити спільну мету виховання школяра; не знає, яким чином координувати виховні дії педагога та батьків у різних ситуаціях; демонструє низький рівень володіння технікою спілкування з батьками; не критично оцінює результати взаємодії, важко аналізує їх. Недостатній рівень характеризується відсутністю у вчителя готовності до здійснення взаємодії з батьками учня.

Перебуваючи на базовому рівні, учитель початкових класів розуміє цілі та значущість взаємодії з сім'ями учнів; вміє сформулювати мету виховання, здатний організувати спільну діяльність щодо вирішення проблем індивідуального розвитку молодшого школяра; вміє встановлювати емоційно-позитивні взаємини із батьками; здатний проаналізувати та оцінити результати взаємодії з сім'ями учнів. Базовий рівень проявляється у наявності готовності до організації та здійснення взаємодії з батьками.

На високому рівні педагог демонструє усвідомлення мети та значущості взаємодії з батьками молодших школярів; вміння чітко ставити спільні цілі виховання, здатність творчо підійти до організації спільної діяльності щодо вирішення проблем розвитку дитини, а також інших проблем, з якими звертаються члени сім'ї; вміння вибудувати позитивні відносини у спілкуванні з батьками; здатність ретельно проаналізувати, критично та адекватно оцінити свою професійну діяльність, результати взаємодії з батьками. Високий рівень характеризується готовністю педагога з урахуванням творчого підходу здійснювати взаємодію з сім'єю учня.

На основі розроблених критеріїв та рівнів ми провели діагностику готовності вчителів початкових класів до взаємодії з батьками молодших школярів.

Для аналізу рівня сформованості даних умінь нами було розроблено експертний лист «Оцінка компетентності у питаннях взаємодії з батьками учнів». Вчителям було запропоновано оцінити за 5-бальною шкалою ступінь своєї згоди із твердженнями, а також висловити свою думку щодо питань, що

стосуються різних аспектів взаємодії вчителя та сім'ї у питаннях виховання дітей.

Аналіз результатів самооцінки вчителів показав, що близько половини з них, оцінюють свої знання та вміння з питань взаємодії з сім'єю учня на недостатньому рівні (35 %), 40% респондентів вважають, що вони мають знання з питань побудови взаємин з батьками молодших школярів на базовому рівні, лише 25% опитаних вважають себе добре підготовленими до здійснення взаємодії із сім'єю молодшого школяра.

Однак багато вчителів початкових класів (45 %) відзначили, що їм важко правильно підбирати тактику взаємодії з батьками в тих чи інших ситуаціях, які потребують спільних зусиль сім'ї та школи у вихованні дітей.

Слід зазначити, що більшість вчителів розуміють, що найголовніше у побудові взаємин із батьками - бажання спілкуватися із сім'єю учня, вміння зробити батьків союзниками у вихованні дітей, але серед найважливіших функцій педагога, таку як робота з батьками, у своїй професійній діяльності виділили лише 25 % респондентів.

75% педагогів воліли б взаємодіяти з благополучними сім'ями, і лише 25% опитаних вважають, що вони готові здійснювати взаємодію з будь-якими сім'ями, 30% респондентів не уявляють, як працювати з неблагополучними сім'ями.

Як основні форми взаємодії з батьками практично всі вчителі назвали індивідуальну бесіду (85 % респондентів) та батьківські збори (80 %). Лише 35 % перерахували інші форми роботи, створені задля залучення батьків у навчально-виховний процес, вдосконалення педагогічної культури батьків, підтримку дітей, членів сім'ї, надання їм педагогічної допомоги.

Багато вчителів (45 %) бояться вибудовувати взаємини з батьками, оскільки припускають, що через їхню недосвідченість батьки не слідуватимуть їхнім рекомендаціям.

Близько половини респондентів (45 %), які брали участь у дослідженні, не знають, як допомогти врегулювати конфлікти, що виникають між

батьками та дітьми, між іншими членами сім'ї та дитиною, а також побоюються, що не зможуть знайти правильний вихід.

Отримані нами дані дозволили зробити висновок, що у половини педагогів не сформований погляд на взаємодію з батьками як на співпрацю, вчителі початкових класів недостатньо компетентні у питаннях проектування та організації взаємодії з сім'ями учнів.

З метою уточнення отриманих результатів вчителям було запропоновано вирішити ситуації, в яких було закладено питання щодо організації взаємодії педагога та батьків. У вирішенні практичних завдань багато респондентів зазнали труднощів, 25 % опитаних не зовсім впоралися із запропонованим завданням, а решта 75 % спробували виконати завдання з опорою на знання, отримані щодо психології, педагогіки, методики виховання молодших школярів, а також з опорою на власний досвід спілкування з людьми.

В цілому проведене нами дослідження показало, що необхідно посилити роботу з формування у вчителів умінь, пов'язаних з організацією взаємодії з сім'єю, наповнити її ціннісно-значущим змістом, знаннями про нові способи взаємодії.

У потоці нескінченних претензій між батьками та педагогами страждає психоемоційний стан дітей, стосовно яких висуваються суперечливі вимоги. Вміння вибудовувати взаємовідносини з батьками, що співпрацюють, – це професійна компетентність вчителів. Педагогам необхідно розуміти сутність феномена батьківства, за непрямыми ознаками вміти визначати стиль виховання в сім'ї, проблеми у дитячо-батьківських відносинах, бути помічником, а не суддею. Вчитель повинен розуміти специфіку взаємин у різних типах сімей: неповних, багатодітних, сім'ях мігрантів, сім'ях з алкоголезалежним батьком. Батьки – не кваліфіковані педагоги й у питанні виховання керуються традиціями та інтуїцією, тому неспроможні відповідати за всі погані якості дитини. Тому вчителю не варто сприймати все близько до серця, а слід вибудовувати гармонійні стосунки з батьками своїх учнів,

використовуючи свій професійний досвід. Взаємодія вчителів і батьків має вимушений характер, оскільки кожна сторона відчуває потребу у сприянні та допомозі іншої сторони. Сім'я та школа це як «маршрутна пара», зусилля якої спрямовані на вирішення завдань виховання дитини. Для вирішення зазначених проблем та усунення причин їх виникнення необхідне чітке усвідомлення учасниками навчально-виховного процесу значущості співробітництва школи та сім'ї, коли кожен із учасників діє відповідно до своєї ролі та виконує свої функції, не перекладаючи своїх обов'язків. Батьки – це рівноправні учасники педагогічного процесу, які мають бути включені до життєдіяльності школи завжди, а не лише тоді, коли педагоги вже не справляються із ситуацією. Ми вважаємо, що тісна співпраця вчителів та батьків може сприяти позитивному відношенню батьків до школи та їхньої готовності до взаємодії з класним керівником у процесі виховання молодших школярів.

Аналіз наукової літератури з проблеми організації співпраці вчителів та батьків молодших школярів дозволив зробити висновок, що для того, щоб отримати позитивний відгук від батьків, сформувавши в них потребу у співпраці з класним учителем у питаннях виховання молодших школярів, вся атмосфера взаємодії педагога з сім'єю має демонструвати, зацікавленість педагога у батьках та у єднанні спільних зусиль на вирішення виховних завдань. На жаль в повному обсязі батьки не відгукуються на прагнення вчителя до співробітництва, але, основне завдання батьків – зробити школу своїм союзником, одностороннім у питанні навчання та виховання своєї дитини. Тому батькам не слід забувати про відповідальність перед школою і особливо перед своєю дитиною. Незважаючи на всі труднощі та протиріччя у поглядах педагогів та батьків організація ефективної співпраці школи та сім'ї – це цілком реальна та досяжна мета. В рамках емпіричного дослідження нами було діагностовано рівень співпраці (констатуючий експеримент) вчителів та батьків у вихованні молодших школярів. У процесі констатувального дослідження нами було діагностовано ставлення батьків до співпраці зі

школою та виявлено рівень співробітництва сім'ї та школи. В результаті дослідження зроблено наступні висновки. Так, кількісний аналіз відповідей батьків молодших школярів показав, що: підтвердилися очікування батьків від роботи класного керівника у 68% опитаних; зацікавленість у подальшій взаємодії зі школою – 56%; активність батьків – 76%; небажання батьків співпрацювати зі школою – 18%.

В основному показники за основними критеріями ставлення батьків до співпраці зі школою перебувають на середньому рівні. Чудово, що небажання батьків співпрацювати має невисокий показник і знаходиться трохи вище за межі низького рівня. На середньому рівні показник зацікавленості батьків у подальшій взаємодії. Показник параметра «небажання батьків співпрацювати з учителем» знаходиться трохи вище межі низького рівня. Загалом за групою загальний показник становить 56% позитивного ставлення батьків до співпраці зі школою та перебуває на середньому рівні.

У результаті проведеного теоретичного та емпіричного дослідження було наголошено на необхідності формування у батьків розуміння приналежності до шкільного освітнього простору, їх залучення до шкільного життя, включення до спільної діяльності з класом, а також необхідності проведення заходів щодо освіти батьків у галузі психолого-педагогічних знань.

2.2. Обґрунтування організаційно-педагогічних умов організації позаурочної діяльності у початковій школі на засадах партнерської взаємодії

2.2.1. *Формування у батьків молодших школярів батьківської компетентності*

Опираючись на аналіз літературних джерел та результати констатувального дослідження нами було визначено організаційно-педагогічні умови ефективної організації позаурочної діяльності на засадах партнерської взаємодії, а саме:

- формування у батьків молодших школярів батьківської компетентності;
- педагогічний супровід позаурочної діяльності молодших школярів.

Вчені-психологи вказують, що батьки є основними трансляторами соціальних і культурних цінностей дитини. Проблема впливу батьків на розвиток особистості дитини цікавила багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців – представників різних напрямів у психології.

Аналіз вітчизняного досвіду досліджень даного феномену дозволяє зробити висновок, що для розуміння батьківської компетенції як соціально-педагогічного феномена необхідно розглядати її як складну систему особистісних утворень індивіда, що включає ціннісно-мотиваційну, когнітивну, поведінкову та емоційну складові. Облік емоційного, ціннісного та мотиваційного вибору батька є запорукою успішності роботи щодо формування його батьківських компетенцій. Усвідомлення та прийняття батьками цінності свого досвіду, необхідності саморозвитку, досягнення більшої ефективності у виховній діяльності є основою освітньої діяльності.

У сучасних зарубіжних та вітчизняних дослідженнях формуванню компетентного батьківства приділяється серйозна увага. Батьківська компетентність є поняттям, яке сьогодні широко застосовується в психолого-педагогічній практиці й містить в собі не тільки когнітивну, але й

операційно-технологічну складову, і разом з тим включає мотиваційну, етичну, соціальну та поведінкову складові. Зарубіжні вчені, які присвятили свої праці даному феномену акцентують увагу на його інтегративній природі, яка проявляється в поєднанні осмисленого розуміння відчуттів та дій батьків.

Батьківська компетенція – це соціально-педагогічний феномен, що є сукупністю взаємопов'язаних якостей особистості батька, що включають когнітивну, ціннісно-мотиваційну, емоційну та поведінкову складові, що ставляться до своєї дитини, та необхідні для якісної реалізації виховного впливу на дитину.

Організація навчання батьків має базуватися на певних принципах. Окреслимо найбільш важливі з них. Принцип природо- і культуровідповідності вимагає врахування у навчанні батьків анатомічних, фізіологічних, психологічних і вікових особливостей кожного вікового періоду дитинства.

Принцип суб'єкт-суб'єктного, полілогічного спілкування передбачає сприйняття батьків як суб'єктів зі своїми інтересами, потребами, позицією; що батьки виступають рівноправними партнерами у навчально-виховному процесі.

Принцип орієнтації на досвід батьків — навчання має допомогти батькам здобути суб'єктивно осмислений досвід щодо виховання дітей, який сприятиме підвищенню рівня готовності батьків до здійснення виховної функції.

Принцип наступності, що означає розгортання навчальних програм для батьків із використанням попередньо трансльованих знань і набутого досвіду. Врахування цього принципу забезпечує безперервність виховного процесу у ланці «школа — сім'я», опанування батьками конкретних вмінь й навичок з метою поліпшення сімейного виховання дітей.

Принцип достовірності інформації — навчальна інформація для батьків має спиратися на науково обґрунтовані (медичні, психологічні, педагогічні, фізіологічні, соціологічні тощо) факти. Принцип практичної орієнтованості

інформації — інформація, що надається батькам має бути доступною і придатною для практичного використання у реальних сімейних обставинах.

Принцип свободи вибору батьками форм і способів навчання. Вказані принципи складають певну систему. Кожен із них як її важливий складник взаємопов'язаний з іншими, а саме їх поєднання постає запорукою ефективності навчання батьків.

Під час навчання батьків слід частіше використовувати активні та інтерактивні форми навчальної взаємодії, спираючись на їх особистісний позитивний досвід, паралельно здійснюючи педагогічний аналіз окремих випадків і ситуацій виховання дитини в родині, її поведінки і діяльності.

Проблемне поле формування батьківської компетентності батьків може включати наступні блоки:

«Зміни, що відбуваються у суспільстві та системі виховання дітей у сім'ї.

Психологічні, фізіологічні та педагогічні засади виховання учнів у сім'ї.

Батьки і діти: мистецтво спілкування і взаємодії.

Здоров'я дітей, корекція відхилень, популяризація здорового способу життя, формування стресостійкої особистості.

Духовно-моральний розвиток і виховання дітей у сім'ї.

Відповідальне компетентнісне батьківство як умова ефективного розвитку дитини.

Психолого-педагогічний супровід дитини, яка опинилася у складній життєвій ситуації»

Дана система буде сприяти формуванню у батьків сучасних поглядів на виховання дітей і розуміти даний процес як складний і динамічний, який забезпечує взаємодію дорослого і дитини, опанування конкретними методами і прийомами педагогічного спілкування, прихильного ставлення до дітей, позитивного і ретельного виконання своїх обов'язків.

Така практика як обмін досвідом виховання власних дітей у сім'ї може сприяти критичному самоаналізу та взаємоаналізу педагогічних дій батьків.

У даному випадку завжди слід пам'ятати про тактовну поведінку у процесі спілкування з батьками, пробуджувати їх природний потяг до самовдосконалення, розвитку й заохочення позитивних прагнень щодо кращого виховання власних дітей.

Аналіз науково-педагогічних джерел та шкільної практики засвідчив використання у процесі формування батьківської компетентності наступних форм роботи, а саме: «батьківські клуби, дискусії, круглі столи, тренінги, практикуми, конференції, класні й загальношкільні батьківські збори» тощо. Найбільш поширені з них подані нами у додатках (див.додаток Б).

Однією з найбільш ефективніших форм розвитку педагогічної компетентності батьків є тренінгова форма навчання. Така форма навчання батьків сприяє розкриттю їхньої здатності до пошуку нових знань, рефлексії, набуття нового власного досвіду.

Тренінг — це можливість ефективної взаємодії вчителя з батьками, своєрідна продуктивна форма їх кодування. Тренінгова форма навчання вибудовується на методиці участі, що означає, що всі батьки стають активними учасниками процесу навчання, яке відбувається, насамперед, на основі обміну інформацією, знаннями, проблемами між собою та спрямоване на знаходження оптимального вирішення проблеми.

«Батьківські тренінги — активна форма навчання батьків, які усвідомлюють наявні родинні проблеми, прагнуть змінити стиль взаємодії зі своєю дитиною, зробити його більш відкритим та викликати довіру, розуміння необхідності набуття нових знань і вмінь у вихованні». Доцільним у даному процесі є участь обох батьків.

Метою тренінгових занять є формування у батьків особистісних новоутворень, що були б спрямовані на забезпечення належної реалізації саме виховної функції, як важливого фактора соціального розвитку молодших школярів. Тренінгові заняття мають на меті розв'язок сукупності наступних завдань:

- ✓ «виявлення й опрацювання проблем, які виникають у процесі виховання дітей;
- ✓ розширення наявного у батьків досвіду побудови внутрішньосімейних взаємин із дітьми на основі прийняття нових моделей поведінки;
- ✓ формування прагнення до підвищення педагогічної культури через соціальну просвіту й самоосвіту».

З метою підвищення педагогічної компетентності можна запропонувати батькам комплекс профілактичних, повчальних та розвиваючих заходів, що можуть бути поєднані у своєрідну програму навчання батьків молодших школярів, яка була б спрямована на: підвищення педагогічної компетентності батьків; прищеплення батькам навичок спілкування, вирішення конфліктних ситуацій; узгодження вимог, батьки пред'являють дитині; є колекційної щодо стилю батьківського виховання

Такі програми повинні містити діагностичне (ввідне) заняття, цикл лекційних та тренінгових занять, які передбачені до проведення разом з дітьми.

На таких заняттях обов'язково потрібно пропонувати батькам лекційний матеріал, який має на меті інформування батьків та підвищення їх педагогічної компетентності; групове обговорення проблеми або групову дискусію, спрямовану на активне включення учасників (тобто батьків) до розв'язання практичних проблемних питань, активізацію креативного підходу до виховання дітей; ігрові прийоми, психогімнастичні техніки; методи психологічної діагностики тощо.

Представлений аналіз наукових підходів стосовно оцінки психологічної сутності поняття батьківської компетентності дає змогу усвідомити всю системність та інтегративність цього феномену. Відповідно до теоретичного аналізу, в тому числі розгляду проблеми компетентного батьківства, в площині батьківського впливу на розвиток особистості молодшого школяра, можемо зауважити:

- ✓ батьківська компетентність тісно пов'язана із системою відношень, або ставлень (ставлення до себе як батьків, ставлення до батьківства взагалі, ставлення до своєї дитини), які виникають опираючись на дитячий досвід взаємостосунків у сім'ї;
- ✓ специфіка протікання психосоціальних криз та психотравматизацій дітей у їхньому ранньому віці і залежать від типу батьківської поведінки, соціального середовища як джерела розвитку особистості дитини.
- ✓ основним чинником психічного розвитку особистості дитини є емоційно-теплі взаємовідносини в діаді «мама - дитина»;
- ✓ батьківська компетентність має вплив на розвиток самоповаги, становлення «Я-образу»;
- ✓ стиль батьківського виховання та виховна позиція батьків залежать від рівня розвитку батьківської компетентності;
- ✓ батьківська компетентність тісно пов'язана із особистісною зрілістю.

2.2.2. Педагогічний супровід позаурочної діяльності молодших школярів

Позаурочна діяльність школярів розуміється як комплекс різних видів та форм діяльності, до якої включаються діти у вільний від навчальних занять час. У зв'язку із запровадженням Державного стандарту початкової загальної середньої освіти позаурочна діяльність зайняла міцне офіційне місце в освітньому процесі, основній освітній програмі. У досягненні освітніх результатів, формуванні моральних цінностей, соціально значущих якостей позаурочна діяльність відіграє першочергову роль, ступінь її впливу на дитину велика, оскільки учень обирає заняття у позаурочний час, виходячи зі своїх інтересів, мотивів.

Головні цілі позаурочної діяльності – задоволення, розвиток інтересів та потреб дітей, освоєння ними соціально значущого досвіду, забезпечення замовлення батьків на освітні послуги.

Позаурочна діяльність, на відміну від уроку, насамперед забезпечує розвиток, задоволення інтересів та потреб дітей; передбачає добровільність участі у справах та заходах; надає учням можливість вільного вибору та самовизначення (сама дитина визначає або обирає зміст, форми, способи участі у позаурочній діяльності); дозволяє реалізувати свою індивідуальність та здібності.

Позаурочна діяльність тісно пов'язана з навчальною та передбачає позакласну та позашкільну діяльність дитини. Так, наприклад, проектна діяльність може мати старт на уроці для тих, хто виявив бажання вирішити життєво важливу проблему, виявлену при вивченні навчального матеріалу, а потім, залучаючи різні засоби позаурочної діяльності, школяр виконує проект, використовуючи досвід, придбаний у гуртку чи якомусь дитячому об'єднанні.

Ці глибокі зв'язки, їхня доцільність підтверджують основні функції позаурочної діяльності:

- освітня – сприяє досягненню освітніх результатів (предметних, метапредметних, особистісних), сприяє поглибленому вивченню предметів;
- виховна – спрямована на виховання особистісно та соціально значущих якостей особистості (моральності, громадянської відповідальності, соціальної активності та стійкості, працьовитості та ін.);
- соціалізуюча – забезпечує освоєння різних соціальних ролей, системи соціальних відносин;
- розвиваюча – сприяє розвитку всіх сфер індивідуальності дитини (мотиваційної, інтелектуальної, емоційної, волювої, практичної, екзистенційної, сфери саморегуляції);
- компенсаторна – дозволяє задовольнити потребу дитини у тій інформації, яка не отримана ним на уроці, у тих видах діяльності, які

неможливо організувати на уроці; виявити та розвинути вміння та навички, до яких є особливі здібності, але навчальна діяльність не дозволяє цього досягти;

- коригуюча – передбачає виявлення здібностей, схильностей, які важливо врахувати у навчальній діяльності для розвитку мотивації та досягнення вищих освітніх результатів;

- реабілітаційна – дозволяє дитині, яка має проблеми у навчанні, проявити, реалізувати себе в найбільш сприятливому та успішному для неї виді діяльності, завоювати повагу та визнання однолітків, що оточують людей.

При організації позаурочної діяльності дітей необхідно враховувати такі вимоги:

- цілі та завдання діяльності конкретної дитини та дитячого колективу визначаються самими школярами та їхніми батьками;

- дитина та батьки беруть участь у розробці програми виховання, визначають характер, зміст та форми її участі у позаурочній діяльності;

- програма виховання та соціалізації школярів, план позаурочної діяльності колективу, кожна форма – це результат колективного пошуку всіх учасників освітнього процесу;

- забезпечується варіативність організація позаурочної діяльності, різноманітність її видів та форм;

- не допускається регламентація, формалізм, диктат, тиск при організації позаурочної діяльності дітей;

- передбачається розвиток самоорганізації та самоврядування в дитячих об'єднаннях;

- стимулюється самодіяльність та ініціатива школярів;

- передбачається суб'єкт-суб'єктний, партнерський характер взаємодії педагогів та учнів;

– позаурочна діяльність дітей не обмежується стінами класу, освітньої установи, а може бути організована в сім'ї, установах додаткової освіти, у громадських організаціях, на природі тощо;

– використовуються ресурси соціального оточення.

Необхідно відзначити особливо важливу роль сім'ї в організації позаурочної діяльності школярів, великі виховні та освітні можливості взаємодії дітей та батьків при організації різних видів та форм діяльності у позаурочний час.

Успішність позаурочної діяльності школярів залежить від того, якою мірою враховуються вікові можливості та потреби дітей. Молодший шкільний вік – важливий етап розвитку інтересів та потреб дитини. Хронологічні межі цього етапу можуть бути умовно визначені в інтервалі від 6–7 до 10–11 років, їхнє уточнення залежить від офіційно прийнятих термінів початкового навчання. Молодший школяр, з одного боку, виявляє соціальну активність, має часто свою думку, має великий потенціал інтелектуальних, пізнавальних можливостей та бажань, з іншого боку, у нього проявляється нестійкість інтересів до тих чи інших видів діяльності, він мінливий у своїх бажаннях, який завжди може пояснити свої дії та вчинки. У цей період вікового розвитку школяр уже має різні інтереси, і водночас дитина часто не може зробити вибір позаурочних занять, а тим більше обґрунтувати цей вибір.

Незважаючи на те, що молодший школяр, особливо першокласник, відчуває труднощі в організації своєї життєдіяльності в позаурочний час, педагогу важливо враховувати, що дитина у своєму розвитку не об'єкт виховних зусиль, а суб'єкт, добровільно, активно що бере участь у діяльності. Це означає, що вчитель не вирішує за дитину, а співпрацює, обговорює з нею та її батьками питання, пов'язані з організацією її занять у позаурочний час. Дуже точно підкреслював роль педагога К.Д.Ушинський: «...не вчити, лише допомагати вчитися», що, по суті, передбачає не організацію заходів з дитиною, а її супровід, що спирається на діяльність самої дитини.

Супровід учня передбачає віру в його сили та можливості. Супроводжувати – не означає вести за руку, вирішувати завжди за дитину, оберігати її від усіх можливих небезпек. Це означає бути поруч, спонукати до самостійності, радіти успіхам, допомагати долати труднощі, що виникають. Супровід пов'язують із поняттям підтримки, розуміють його як забезпечення умов для розвитку дитини, допомогу їй у процесі входження до «зони найближчого розвитку».

Аналіз літературних джерел показав, що педагогічний супровід можна розглядати у кількох аспектах:

- як професійну діяльність педагога, здатного надати допомогу та підтримку в індивідуальному розвитку дитини;
- як процес, що містить комплекс цілеспрямованих послідовних педагогічних дій, які допомагають дитині зробити моральний самостійний вибір при вирішенні життєвих завдань;
- як взаємодія супроводжуючого та супроводжуваного;
- як технологію, що включає низку послідовних етапів діяльності педагога додаткової освіти щодо забезпечення освітніх та життєвих досягнень дітей;
- як систему, що характеризує взаємозв'язок та взаємообумовленість елементів: цільового, змістовного, процесуального та результативного.

Найважливішим аспектом супроводу є стосунки. Позитивні відносини педагогів та дітей впливають на реалізацію інтелектуальних можливостей дитини, тому необхідне формування або становлення особливого типу стосунків «доросла дитина», які гарантують дитині доброзичливе прийняття, підтримку та допомогу. Це особлива культура підтримки та допомоги дитині у вирішенні завдань її освіти та розвитку.

Педагогічний супровід у початковій школі орієнтований на забезпечення умов виявлення, реалізації та усвідомлення індивідуальних пізнавальних інтересів. При цьому місія педагога полягає не тільки у наданні

допомоги молодшому школяреві при здійсненні вибору, а й у формуванні потреб та розвитку інтересів.

Одне із завдань супроводу позаурочної діяльності дитини – до кінця навчання у початковій школі сформувати усвідомлений та обґрунтований запит дитини на заняття у позаурочний час, щоб дитина встигала і навчатися, та задовольняти свої потреби, інтереси та схильності. У першому класі запит на позаурочні заняття може надійти від батьків або від педагога – на основі вивчення дитини. Надалі створюються умови, що дозволяють дитині взяти участь у різних видах діяльності, спробувати свої сили на різних заняттях, щоб вона могла проявити себе, усвідомити свої досягнення і схильності, а до четвертого-п'ятого класу вибрати пріоритетний напрямок занять у позаурочний час та обґрунтовано визначити коло своїх інтересів.

Здійснюючи супровід позаурочної діяльності молодших школярів, педагог має забезпечити реалізацію наступних принципів:

- підтримки та розвитку індивідуальності дитини, що означає всебічну діагностику учня, надання їй індивідуалізованої допомоги, без втручання в діяльність дитини, використання педагогічних засобів, адекватних рівню самостійності та підготовленості дитини до діяльності;

- забезпечення суб'єктної позиції учня, що передбачає створення умов для прийняття дитиною самостійних рішень;

- створення ситуацій успіху, що дозволяють дитині набувати впевненості у своїх силах, розвивати мотивацію;

- варіативності та гнучкості при організації позаурочної діяльності дітей, коли у дитини є можливість обирати, пропонувати, змінювати види та способи своїх дій, занять;

- безперервності, системності, що означає забезпечення послідовного, циклічного, своєчасного сприяння молодшим школярам у розвитку пізнавальних інтересів та здібностей;

- узгодженості дій дорослих (педагогів, батьків), що взаємодіють з дитиною, при організації позаурочної діяльності.

Педагогічний супровід позаурочної діяльності дітей проходить кілька етапів: діагностико-мотиваційний, проектувальний, реалізаційний, аналітичний. Розглянемо зміст супроводу на кожному з цих етапів.

Успішність взаємодії дитини та педагога залежить від діагностування індивідуальних та особистісних якостей. У молодшій ланці особливо важливо здійснювати всебічну та систематичну діагностику з метою виявлення інтересів та схильностей дитини, постійно аналізувати їх динаміку та враховувати результати діагностики на кожному етапі взаємодії з учнями.

Виявлення інтересів та схильностей дитини – справа дуже складна, як і будь-яка інша діагностична робота. Педагог отримує первинну інформацію про спрямованість інтересів дитини, розмовляючи з батьками, дитиною, вихователями дитячого садка (попередньо освітньою структурою), створюючи діагностичні ситуації вибору та фіксуючи дії дитини в процесі спостереження за її поведінкою. В особистій розмові з дитиною та батьками з'ясовується, у яких гуртках та студіях вона займається, з якою метою, як проводить вільний час. Педагоги також можуть скористатися «Грою-подорожжю морем улюблених занять»; методикою «Сфера інтересів», «Диференціально-діагностичним опитувальником», «Вивченням усвідомлення мотиваційних переваг», «Стіною питань» та ін.

Основне завдання педагога – запропонувати батькам та молодшому школяреві спектр можливостей школи, установ додаткової освіти дітей та допомогти їм зробити вибір. У школі дітям і батькам надається можливість познайомитися з діяльністю різних гуртків за інтересами: «Робототехніка», «Бісероплетіння», «Декоративно-ужиткового мистецтва», «Моя вишиванка» «Художня праця», театральний гурток, гурток шахів, екологічні гуртки, гурток ботаніки, літературознавства та ін.

Для цього організовується презентація діяльності цих об'єднань на початку навчального року: виступають керівники об'єднань, пропонуються відеозаписи занять, демонструються досягнення учнів 2–4 класів. Потім

протягом першої чверті діти можуть відвідувати заняття у тих об'єднаннях, які викликали у них інтерес після презентації.

Процес вибору видів діяльності, занять, об'єднання, додаткової освітньої програми у кожної дитини відбувається по-своєму: одні діти одразу визначаються, де займатимуться, інші – протягом чверті відвідують різні об'єднання, треті – протягом року відвідують кілька колективів.

Коли є досить глибока та всестороння інформація про можливості та інтереси дитини, важливо спрогнозувати її подальший розвиток та навчання, надати допомогу у постановці найближчих освітніх та виховних цілей та завдань. У зв'язку з цим педагог пропонує та допомагає скласти індивідуальну освітню програму на основі особливостей його пізнавального стилю, психолого-педагогічної характеристики, соціального замовлення сім'ї та індивідуальних освітніх потреб самого учня.

В індивідуальній освітній програмі присутні такі розділи: «Моя уявлення про себе», «Мої цілі та завдання», «Моя програма дій». В індивідуальній освітній програмі той, учень за допомогою батьків, намічає для себе плани на майбутнє, що допоможе йому зробити реальний вибір своїх інтересів і організувати свій час; прописує свої сильні та слабкі сторони, які враховуються при визначенні та досягненні цілей.

На основі індивідуальної освітньої програми дітям та батькам пропонується скласти індивідуальний освітній маршрут, щоб визначити, як дитина рухатиметься до досягнення намічених цілей, при цьому враховуються ресурси школи, бібліотеки, додаткової освіти, сім'ї. Для усвідомлення дітьми своїх можливостей, планів та дій використовуються різні вправи: «Людина-ресурс», «Наслідки»; «Смарт-цілепокладання»; «Дерево цілей»; «Образ майбутнього»; «Карта цілей та ресурсів»; ігри: «Так-Ні», «Добре-Погано», «Завдання-ситуації», «Навпаки»; освітні екскурсії; індивідуальні та групові консультації; робота з щоденником учня; сімейна освітня гра «Дивне – поруч»; технологія «Освітня подорож»; відвідування дітьми театральної та мультиплікаційної студій.

Педагог допомагає школярам та батькам познайомитись з потенціалом відкритої освіти для побудови індивідуальної освітньої програми та маршруту дитини у позаурочний час, зробити обґрунтований вибір занять.

При спільній зустрічі педагога з учнем та батьками уточнюються завдання на найближчий період: завдання для того, хто навчається, для батьків, для педагогів додаткової освіти, для вчителя. Дитині 3–4 класу пропонується написати твір «Мої інтереси». Узагальнюючи всі співбесіди з дитиною та батьками, педагог допомагає скласти (уточнити) карту інтересів школяра (у міру розвитку дитини до карти вносяться корективи).

Протягом року вчитель працює з щоденником індивідуального розвитку, допомагає в оформленні портфоліо учня, аналізує досягнення та освітні результати, обговорює з дитиною відповідність її планів і можливостей, здібностей за результатами діагностики. Педагог підтримують тісний зв'язок з батьками учня, консулює їх, як допомогти дитині у подоланні проблем, що виникають.

Систематично (раз на півріччя або частіше, на запит батьків та дитини) проводиться співбесіда з дитиною та батьками за участю психолога з метою аналізу динаміки розвитку учня, його схильностей, обговорення проблем дитини та визначення своєчасних заходів щодо їх вирішення, коригування та реалізації індивідуальної освітньої програми та визначення ролі батьків у цьому процесі.

Педагогу важливо передбачити, де молодші школярі будуть представляти досягнення позаурочної діяльності іншим дітям та дорослим. Це може бути науково-практична конференція, спільна зустріч, свято дітей та батьків, наприклад, «Дивовижне – поряд», «Мої інтереси» та ін.

Наприкінці навчального року учні можуть взяти участь у науково-практичній конференції, де пропонується захистити свій проект, який може бути груповим чи індивідуальним. Для педагога тут важливо проаналізувати емоції, які випробовує дитина під час представлення свого проекту, стосунки з однолітками, батьками, усвідомлення учням важливості вміння надавати

інформацію, самостійність, ініціативність при виконанні проекту. Крім того, педагог з'ясовує, чи отримав відповідь, що навчається, на свій запит, чи задоволені його інтереси, чи треба продовжити роботу в цьому напрямку.

Наприкінці навчального року проводиться аналіз позаурочної та загалом освітньої діяльності дитини. Однією з форм підбиття підсумків є зустріч педагога з учнями та його батьками, при цьому дитина сама висловлює думку про те, кого вона хоче бачити на цій зустрічі. Учасники обговорюють результати реалізації індивідуальної освітньої програми, виконання маршруту позаурочної діяльності, виділяють складнощі у процесі реалізації намічених освітніх проектів та обговорюють їх причини, визначають плани на літо та наступний рік, перспективи та можливості для подальшої освіти.

Для навчання дітей аналізу та розвитку рефлексії використовуються ігрові прийоми: «Плюс-мінус-цікаво», «Дерево успіху», «Сенквейн», «Посередник»; «Прогностична самооцінка», «Різнокольорові поправки», «Багатоступінчастий вибір», «Питання собі», «Заборона»тощо.

Результати педагогічного супроводу позаурочної діяльності дітей можна розглядати з позицій молодшого школяра, його батьків, педагога та освітньої організації. Загальними критеріями оцінки досягнень учня є метапредметні та особистісні результати, а конкретними, що підтверджують ефективність супроводу позаурочної діяльності, – стійкість та розвиток пізнавальних інтересів, активність участі у позаурочній діяльності, досягнення учнів діяльності, заняттями у позанавчальний час.

Також важливою є оцінка позаурочної діяльності дітей їхніми батьками. За допомогою усного та письмового опитування можна визначити задоволеність батьків позаурочною діяльністю дітей, знання та розуміння батьками проблем дитини та здатність їх вирішити, вміння підтримувати її у скрутній ситуації. Переконливим показником ефективності супроводу позаурочної діяльності молодших школярів є зростання кількості батьків, які беруть участь в організації цієї діяльності, допомагають педагогу

супроводжувати цей процес, виявляють зацікавленість у проектуванні позаурочної діяльності дітей.

Важливими засобами фіксації та аналізу результатів позаурочної діяльності дитини, її взаємодії з педагогом та батьками стає портфоліо досягнень, створення спеціальних діагностичних ситуацій, участь у проектній діяльності.

Підтвердженням ефективності супроводу позаурочної діяльності школярів є зростання професіоналізму педагога, який проявляється у розвитку його взаємодії з дитиною та батьками, у зміні її позиції, вдосконаленні педагогічних засобів організації позаурочної діяльності та адекватності способів та дій, що використовуються при супроводі дитини.

Висновки до другого розділу

Аналіз отриманих даних та їх інтерпретація дозволили зробити наступні висновки: у половини педагогів не сформований погляд на взаємодію з батьками як на співпрацю, вчителі початкових класів недостатньо компетентні у питаннях проектування та організації взаємодії з сім'ями учнів. У результаті проведеного дослідження було наголошено на необхідності формування у батьків розуміння приналежності до шкільного освітнього простору, їх залучення до шкільного життя, включення до спільної діяльності з класом, а також необхідності проведення заходів щодо освіти батьків у галузі психолого-педагогічних знань.

Опираючись на аналіз літературних джерел та результати констатувального дослідження нами було визначено організаційно-педагогічні умови ефективно організації позаурочної діяльності на засадах партнерської взаємодії, а саме:

- формування у батьків молодших школярів батьківської компетентності;
- педагогічний супровід позаурочної діяльності молодших школярів.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження ми дійшли до таких висновків.

1. Сьогодні позаурочна діяльність розуміється переважно як діяльність, що організовується в позаурочний час для задоволення потреб учнів у змістовному дозвіллі, їх участі в самоуправлінні та суспільно-корисній діяльності. Вивченням позаурочної діяльності займалися багато вчених та педагогів минулого та сучасності. Відповідно до цього дослідники, вчені скеровували свої наукові розвідки у різних напрямках вивчення позаурочної діяльності в закладах освіти, зокрема, розкриттю змісту, форм і методів організації позаурочної діяльності школярів присвячені праці В. Білоусової, В. Воронова, І. Кравченка, В. Оржеховської, О. Столяренка, Н. Хамської та ін.; пошуку ефективних форм та методів виховання духовних цінностей у позаурочній діяльності присвячені праці К. Журби, ціннісних орієнтацій – В. Шахраю; формування моральної поведінки розкрито у дослідженнях І. Кравченка, Н. Хамської; моральних відносин – І.Романишиної, вихованню гуманістичних якостей особистості присвячені праці К.Дорошенка, О.Пархоменка, О.Столяренка) тощо.

2. Позаурочна діяльність – організовані та цілеспрямовані заняття учнів, які проводяться школою в позаурочний час для розширення та поглиблення знань, умінь і навичок, розвитку самостійності, індивідуальних особливостей, а також задоволення їх інтересів.

Під позаурочною діяльністю в рамках реалізації Державного стандарту початкової загальної середньої освіти розуміють освітню діяльність, що здійснюється у формах, відмінних від класно-урочної, і спрямовану на досягнення запланованих результатів освоєння основної освітньої програми початкової загальної освіти.

Специфікою занять з учнями у позаурочний час, є добровільність у виборі форм і напрямів цих занять, облік побажань учнів та їх батьків у змісті занять. Для реалізації в школах доступні такі види позаурочної діяльності:

ігрова, пізнавальна, дозвоільно-розважальна, трудова, спортивно-оздоровча, туристично-краєзнавча, а також проблемно-ціннісне спілкування, художня і соціальна творчість. Види та напрямки позаурочної діяльності школярів тісно пов'язані між собою. Всі напрями позаурочної діяльності необхідно розглядати як змістовний орієнтир при побудові відповідних освітніх програм, а розробку та реалізацію конкретних форм позаурочної діяльності школярів ґрунтувати на видах діяльності.

3. Аналіз наукової літератури з питання співпраці вчителів та батьків сучасних школярів дозволив виявити тенденцію зниження рівня співпраці батьків та педагогів, ухилення батьків від своїх виховних функцій.

Опираючись на аналіз літературних джерел та результати констатувального дослідження нами було визначено організаційно-педагогічні умови ефективної організації позаурочної діяльності на засадах партнерської взаємодії, а саме:

- формування у батьків молодших школярів батьківської компетентності;
- педагогічний супровід позаурочної діяльності молодших школярів.

4. Аналіз літературних джерел на тему дослідження показав необхідність розглядати феномен батьківства у двох аспектах. З одного боку, батьківство – це багато в чому взаємозамінна соціальна поведінка матерів та батьків та подібні батьківські почуття. З іншого боку, це специфічна материнська та батьківська дія, заснована не тільки на статевому диморфізмі, а й на різних соціокультурних конструктах. Батьківська дія на дитину здійснюється постійно, незважаючи на те, усвідомлено вона чи стихійно.

Рівень компетентності батьків безпосередньо впливає на ефективність їх виховних впливів на дитину та її гармонійний розвиток. Батьківська компетенція передбачає активну позицію в отриманні необхідних педагогічних знань, готовність поповнювати та застосовувати ці знання на практиці, що можливе лише у співпраці з іншими виховними інститутами, насамперед зі школою.

5. Позаурочна діяльність, на відміну від уроку, насамперед забезпечує розвиток, задоволення інтересів та потреб дітей; передбачає добровільність участі у справах та заходах; надає учням можливість вільного вибору та самовизначення (сама дитина визначає або обирає зміст, форми, способи участі у позаурочній діяльності); дозволяє реалізувати свою індивідуальність та здібності.

Аналіз літературних джерел показав, що педагогічний супровід можна розглядати у кількох аспектах:

- як професійну діяльність педагога, здатного надати допомогу та підтримку в індивідуальному розвитку дитини;

- як процес, що містить комплекс цілеспрямованих послідовних педагогічних дій, які допомагають дитині зробити моральний самостійний вибір при вирішенні життєвих завдань;

- як взаємодія супроводжувачого та супроводжуваного;

- як технологію, що включає низку послідовних етапів діяльності педагога додаткової освіти щодо забезпечення освітніх та життєвих досягнень дітей;

- як систему, що характеризує взаємозв'язок та взаємообумовленість елементів: цільового, змістовного, процесуального та результативного.

Найважливішим аспектом супроводу є стосунки. Позитивні відносини педагогів та дітей впливають на реалізацію інтелектуальних можливостей дитини, тому необхідне формування або становлення особливого типу стосунків «доросла дитина», які гарантують дитині доброзичливе прийняття, підтримку та допомогу. Це особлива культура підтримки та допомоги дитині у вирішенні завдань її освіти та розвитку.

Зважаючи на багатогранність та глибину окресленого дослідження дана проблема потребує подальшого вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барабаш О. Педагогіка партнерства сучасний стан взаємодії між учасниками освітнього процесу. *Учитель початкової школи*. 2018. С.3-8.
2. Бех І. Д., Ганнусенко Н. І., Чорна К. І. Концепція виховання гуманістичних цінностей учнів. *Шкільний світ*. 2005. № 45. С.4–11.
3. Биковська О. В. Позашкільна освіта: теоретико-методичні основи : моногр. К. : ІВЦ АЛКОН, 2088. 336 с.
4. Боришевський М. Й. Духовність – міра зрілості особистості. *Педагогічна газета*. 2016. № 1. С. 3.
5. Боришевський М.Й. Дорога до себе: Від основ суб'єктності до вершин духовності: *монографія*. Київ: Академвидав, 2010. 416с.
6. Бутенко О.Г. Моральне виховання молодших школярів: педагогіка партнерства в новій українській школі. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова*. Серія 5 : Педагогічні науки : реалії та перспективи: зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. Вип. 71. С. 42-45.
7. Бушман І. О. Ціннісні орієнтири сучасного суспільства. *Гілея: науковий вісник*. 2015. Вип. 102.С. 201-205.
8. Годлевська А. І. Роль сім'ї у формуванні ціннісних орієнтацій молоді. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету*. Випуск 61. Серія: Педагогічні науки. Чернігів, 2009. С.50-54.
9. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. К. : Либідь, 1997. 375с.
- 10.Денисюк Л. Співпраця з батьками та громадськими організаціями – важлива складова сучасної освіти. *Директор школи*. 2012. № 17 С. 51-57.
- 11.Десятник К.В. Взаємодія сім'ї і школи у вихованні духовності молодших школярів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.07 теорія і методика виховання. Луцьк, 2012. 22с.
- 12.Журба К. Взаємодія сім'ї і школи у вихованні гідної людини. *Шкільний світ*. 2013. № 18 С. 4-7.

13. Захаренко С. Педагогічні погляди О.А. Захаренка на родинне виховання. К.: Рідна школа, 2010. 298 с.
14. Кальба Я. Є. Вчинковий потенціал особистості учня як предмет психологічного аналізу. *Психологія і суспільство*. 2011. № 2 (44). 190 с.
15. Каніос А. Локальне партнерство як нове поле наукових досліджень гуманітарних наук: педагогіки, соціології і соціальної політики. *Порівняльно-педагогічні студії. Випуск №1(7). Науково-педагогічний журнал*. Умань.: УДПУ ім. П.Тичини, 2011 С.95-103.
16. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання: *навч. посіб.* К.: Вища шк., 2002 Андрусенко В.П. Позакласна робота з навчального предмету. Початкова школа. 2011. № 3 С.22–28.
17. Коберник О.М. Управління виховним процесом у загальноосвітньому закладі: [монографія]. К.: Науковий світ, 2003. 230с.
18. Коберник О.М., Мотрич Л.К. Співпраця вчителя з батьками: *Навч.-метод. посібн.* К.: Наук. Світ, 2002. 133с.
19. Кобзар Б. С. Позакласна і позашкільна робота. К.: Золоті ворота, 2015. 156с
20. Ковтун О. Єдиний освітній простір для педагогів, батьків та їхніх дітей. *Практика управління дошкільним закладом*, 2014. № 4 С. 7-15
21. Коновальчук І.М. Методологічні підходи до підготовки майбутніх вчителів початкових класів до взаємодії з батьками та дітьми в ситуації конфлікту. *Українська полоністика*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім.І.Франка, вип.15(15), с.130-138.
22. Коновальчук І.М. Психолого-педагогічна культура взаємодії батьків з дітьми. *Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції*, 3 грудні 19 року. Суми. Вид-но «Мрія», 2019. С.212-216
23. Концепція «Нова українська школа». – К., 2017.
24. Концепція сімейного виховання в системі освіти України «Щаслива родина». К., 2012. (*Схвалено Вченою радою Інституту інноваційних*

- технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України* (протокол № 9 від 14 листопада 2012 року).
25. Коханова О.П. Психологія партнерської взаємодії в освіті: *навч.-метод. пос.* К.: Вид-во ПП Щербатих О.В., 2011. 104 с.
26. Кравченко Т.В. Учитель і сім'я: технологія співробітництва. *Педагогіка і психологія*. 2011. № 2. С.57-64.
27. Крутько М. Відповідальне батьківство. Школа. 2013. № 2 С.53–56.
28. Левківська К. В. Ціннісні засади діяльності освітніх закладів : *навчально-методичний посібник*. Житомир: Вид-во ЖДУ, 2017. 136с.
29. Лякішева А., Потапчук Т. Аналіз розвитку цінностей сімейного виховання в історичній ретроспективі. *Педагогічний часопис Волині*. 2018. №3 (16). с.40.
30. Макаренко А.С. Книга для батьків. *Лекції про виховання дітей*. К.: Рад. школа, 1982.427 с.
31. Молчанова А.О. Соціальне партнерство в діяльності ПТНЗ: *Конспект лекції з курсу підвищення кваліфікації для керівників професійно-технічних навчальних закладів за очно-дистанційною формою навчання / ЦППО АПН України*. К.: ТОК, 2007. 44 с.
32. Назаренко Л. М., Антюшина О. М. Ціннісні орієнтири «нової школи»: у вимірі наукової позиції Є. П. Голобородько. *Таврійський вісник освіти*. 2017. № 1 (57). С.30–33.
33. Науково-освітній потенціал нації: погляд у ХХІ століття / *Литвин В. М., Андрущенко В. П., Гуржій А. М. та ін.* К.: Навч. книга, 2004. 672с
34. Нова українська школа: організація позаурочної діяльності в початковій школі на засадах партнерської взаємодії учасників освітнього процесу : *навч.-метод. посіб.* / *Н. І. Гущина, Т. Г. Орлова, Л. Г. Кондратова.* — К. :Видавничий дім «Освіта», 2021. 160 с.
35. Олійник І.О. Педагогіка партнерства. Інновації в початковій освіті: проблеми, перспективи, відповіді на виклики сьогодення: *матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Полтава, 23-24 травня 2018 р.) / Полтав. нац.*

- пед. ун-т імені В.Г. Короленка. Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2018. С.19-22.*
36. Організація відпочинку та оздоровлення дітей: концепції, технології, досвід / *О.В. Биковська (кер. авт. кол.), В.М. Горбинко, Ж.В. Петрочко та ін. К.: Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2014. 208 с.*
37. Педагогічний словник / *За ред. М. Д. Ярмаченка. К.: Педагогічна думка, 2001. 514с.*
38. Петрочко Ж. В. Національні цінності як сучасний державницько-суспільний пріоритет України. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2017. Вип. 21(2). С. 146-157.*
39. Піц. І.І., Бигар Г.П., Прокоп І.С., Тимчук Л.І. Теоретичні засади педагогічного партнерства як одного з факторів ефективної взаємодії учасників освітнього процесу. *Професійна освіта: методологія, теорія та технології: зб. Наук. Праць / ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний вищий навчальний заклад імені Григорія Сковороди». Переяслав: СКД, 2021. Вип. 13. 287-298 с. ISSN: 2415-3729 (Print), 2415-3737 (Online) <https://doi.org/10.31470/2415-3729-2021-13>*
40. Позашкільна освіта в Україні : *навч. посіб. / [Биковська О.В., Бут С.В., Дмитренко О.П. та ін.] ; за ред. О. В. Биковської. К. : ІВЦ АЛКОН, 2006. 224с.*
41. Програми для позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів: *Гуртки науково-технічного напрямку. К.: Грамота, 2005. Вип. 1. 160с.*
42. Програми з позашкільної освіти : *Науково-технічний напрям / [Антоненко С.А., Антоненко Т.І., Биковська О.В. та ін. К. : Грамота, 2007. Вип. 1. 360с.*
43. Робуль О. М. Технології виховної діяльності : *навч. метод. посіб. Полтава, 2011. 168с/*
44. Розумний М. Національна ідея: відкритість новому й світу як інтеграційний орієнтир українського суспільства. *Україна на шляху до Європи [Упоряд. В. І. Шкляр, А. В. Юричко]. Київ: Етнос, 2006. С.395-409.*

45. Ручка А. Ціннісна метаморфоза в ментальності громадян України під час надзвичайних подій 2014 р. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін* : зб. наук. пр. Ін-ту соціології НАНУ. Київ, 2014. Вип. 1 (15). С. 117-124.
46. Стельмахович М. Виховний ідеал української народної педагогіки. *Початкова школа*. 1994. №2. С.3-6.
47. Стельмахович М.Г. Теорія і практика українського національного виховання. Івано-Франківськ, 1996. С. 23.
48. Сухомлинська О. Сучасні цінності у вихованні: проблеми, перспективи. *Шлях освіти*. 2006. С.24-26.
49. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка. К. : Рад. школа, 1978. 263с.
50. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості *Вибрані твори* : в 5 т. К. : Рад. школа, 1976. – Т.1. 639с.
51. Сухомлинський В.О. Сто порад учителеві. К. : Рад. шк., 1988. С.121–122.
52. Трухін І. О. Основи шкільного виховання : *навч. посіб.* Київ : Центр навчальної літератури, 2014. 368с.
53. Унгурян І. К. Формування гуманних взаємовідносин педагога та учня як складова педагогіки партнерства нової української школи. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2017. № 4 (79). С.330-335.
54. Філософський енциклопедичний словник / ред. кол. : В.І.Шинкарук, Є.К.Бистрицький, М.О. Булатов та ін. К. : Абрис, 2002. 742 с.
55. Формування ціннісних орієнтирів навчально-виховного процесу у позашкільних навчальних закладах : *монографія* / [за ред. В. В. Мачуського]. Київ: ТОВ «Задруга», 2017. 220с.
56. Хмельницька А. Етноконцептуальна модель виховання в контексті історії педагогіки. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. №2 (57). 2017. С.503–507.
57. Цвіркун В. М. Формування світоглядних установок особи підліткового віку : *автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.04 «Філософська антропологія, філософія культури»*. К., 2011. 20 с

- 58.Цуркан Л. Форми роботи з батьками. *Директор школи*. 2016. №5 С.56-59.
- 59.Черв'якова Н. Педагогіка партнерства як основа формування інноваційного освітнього середовища нової української школи. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2019. № 1 (324), Ч. II. С. 287-294.
- 60.Яланська С. Педагогіка партнерства в авангарді суспільних змін. *Витоки педагогічної майстерності*. 2017, Випуск 19. С. 380-384.
- 61.Ящук І.П. Основи соціального партнерства в навчально-виховному закладі у творчій спадщині В.Сухомлинського *Науковий вісник Миколаївського державного університету: Збірник наукових праць*. Випуск 1.46 (108). Педагогічні науки. Миколаїв: МДУ, 2014. С.176-183.
- 62.Iryna Pits, Hanna Byhar, Olesia Oliinyk, Building a conceptual model for pedagogy of partnership in the New Ukrainian School. *Studia Gdanskie. Wzryje I rzeczywistosc*. Tom XV, Gdansk 2018. Wydawnictwo Gdanskij Wyzszy Szkoły Humanistyczny. S. 307-320. ISSN 1731-8440, e-ISSN 2544-1426.
http://www.gwsh.gda.pl/uploads/oryginal/4/3/fe1d3_Studia_Gdanskie_tom_15.pdf
- 63.Pits I., Byhar A., Prokop I. Formation of Tolerance of Future Primary School Teachers. Theory and Practice of Future Teacher's Training for Work in New Ukrainian School: monograph / Edit. I. F. Prokopenko,I. M. Trubavina. Prague, 2020. P. 387-394.
http://dspace.hnpu.edu.ua/bitstream/123456789/3678/1/ТАРОФТ_09.06.2020.pdf
- Електронні ресурси:*
- 64.Бучма В.В. Діалогічна взаємодія як складова педагогіки партнерства в концепції нової української школи. Режим доступу:
<https://core.ac.uk/download/pdf/267806637.pdf>
- 65.Взаємодія в школі: 6 прикладів партнерства. *Електронний ресурс*:
<https://38d34c07-6455-4caa-9ab7->

7d37e22181e3.filesusr.com/ugd/417f51_002e0e562bd04458b040e24238550cd8.pdf
f

66. Грицак Я. «Україна поволі рухається від цінностей виживання до самовираження». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.polukr.net/uk/blog/2018/04/%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D1%96-%D1%80%D1%83%D1%85%D0%B0%D1%94%D1%82%D1%8C%D1%81%D1%8F-%D0%B2%D1%96%D0%B4-%D1%86%D1%96%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81/>
67. ДЕРЖАВНИЙ СТАНДАРТ початкової освіти. Електронний ресурс: <http://dano.dp.ua/attachments/article/303/%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%82%20%D0%BF%D0%BE%D1%87%D0%B0%D1%82%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%97%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B8.pdf>
68. Доукіна О. Виховання емпатії у дітей. – [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://osvita.ua>.
69. Закон України «Про позашкільну освіту». – 05 травня 2017 р. № 2145. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14>
70. Концепція «Нова українська школа» [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkolacompressed.pdf> (дата звернення 13.05.2022).
71. Кравчинська Т. Педагогіка партнерства: повага до особистості. Режим доступу: <https://core.ac.uk/download/pdf/195383452.pdf>
72. Кравчинська Т. С. Педагогіка партнерства – основні ідеї, принципи та сутність. Електронний ресурс: https://lib.iitta.gov.ua/707221/1/%D0%9A%D1%80%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8.pdf

- 73.Кравчинська Т.С. Педагогіка партнерства: основні ідеї, принципи та сутність [Електронний ресурс]. Підготовка керівних та педагогічних кадрів до реалізації Концепції Нової української школи: 3б. ст. Всеукраїнської наук.-практ. Інтернет-конф., 6 квітня 2017 р. Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2017. С. 85–88, Режим доступу : http://conf-hano.at.ua/load/zbirniki/elektronnij_zbirnik_materialiv/4-1-0-680 (дата звернення 13.05.2022).
- 74.Матяж С. В., Березянська А. О. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [file:///C:/Users/%D0%90%D0%B4%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%80/Downloads/Npchdusoc_2013_225_213_7%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/%D0%90%D0%B4%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%80/Downloads/Npchdusoc_2013_225_213_7%20(2).pdf)
- 75.Меморандум співпраці батьків, учнів та педагогів. Режим доступу: <https://nus.org.ua/memorandum/>
- 76.Назаренко Л. М., Антюшина О. М. Ціннісні орієнтири «нової школи»: у вимірі наукової позиції Є.П.Голобородько. [Електронний ресурс]. Режим доступу: file:///C:/Users/%D0%90%D0%B4%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%80/Downloads/Tvo_2017_1_6.pdf
- 77.Нова українська школа: порадник для вчителя (науково-методичний посібник) [Електронний ресурс]. 2018. Режим доступу: http://iprobuk.cv.ua/images/2018/2018-02/poradnyk_vchutelu.pdf
- 78.Новицька Є. О. Педагогіка партнерства в умовах НУШ. Режим доступу: http://91.250.23.215:8080/jspui/bitstream/123456789/1734/1/nush_2020.pdf#page=170
- 79.Про освіту від 05.09.2017 № 2145-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

80. Сесик О.О. педагогіка партнерства – ключовий компонент формули нової української школи. Режим доступу:

<http://dspace.tnpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/14898/1/Sesyk.pdf>

ДОДАТКИ

Додаток А

Нормативна база позаурочної діяльності

Організація позаурочної діяльності в закладах загальної середньої освіти ґрунтується на низці нормативно-правових актів. Виховний процес у початковій школі відбувається на засадах гуманної, особистісно зорієнтованої, національно-визначеної освіти відповідно до чинних нормативних документів. Розглянемо їх перелік.

Конституція України.

Конвенція про права дитини (ратифікована постановою Верховної Ради України «Про ратифікацію Конвенції про права дитини» від 27.02.91 р. № 789-ХІІ).

Закони України:

«Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII;

«Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020 р. № 463-IX;

«Про охорону дитинства» від 26.04.2001 р. № 2402-III;

«Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р. № 40-IV.

Укази Президента України:

«Про Національну молодіжну стратегію до 2030 року» від 12.03.2021 р. № 94/2021;

«Про Стратегію національно-патріотичного виховання» від 18.05.2019 р. № 286/2019;

«Про заходи щодо розвитку системи виявлення та підтримки обдарованих і талановитих дітей та молоді» від 30.09.2010 р. № 927/2010.

Постанови Кабінету Міністрів України:

«Про затвердження Державного стандарту початкової освіти» 21.02.2018 р. № 87;

«Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами» від 21.08.2013 р. № 607.

Розпорядження Кабінету Міністрів України:

«Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року» від 14.12.2016 р. № 988-р.

Накази Міністерства освіти і науки України:

«Про затвердження Положення про класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти» від 06.09.2000 р. № 434;

«Про затвердження Положення про психологічну службу системи освіти України» від 22.05.2018 р. № 509.

Листи Міністерства освіти і науки України:

«Деякі питання організації виховного процесу у 2021/2022 н. р. щодо формування в дітей та учнівської молоді ціннісних життєвих навичок» від 16.07.2021 р.

№ 1/9-362;

«Про окремі питання діяльності закладів загальної середньої освіти у новому 2021/2022 навчальному році» від 28.08.2021 р. № 1/9-433;

«Щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами в закладах загальної середньої освіти у 2021/2022 навчальному році» від 30.08.2021 р. № 1/9-436;

«Щодо нагальних питань впровадження Закону України

«Про повну загальну середню освіту» від 08.04.2020 р.

№ 1/9-201;

«Про організацію роботи середньої загальноосвітньої школи повного дня і групи продовженого дня» від 27.06.2001 р. № 1/9-245.

Концепції, стратегії, програми:

Концепція Нової української школи (ухвалена рішенням Колегії МОН від 27.10.2016 р.);

Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей (рекомендована Вченою радою Інституту проблем виховання НАПН України, протокол № 6 від 02.07.2018 р.);

Глобальна програма дій з освіти в інтересах сталого розвитку (ЮНЕСКО, 2014);

Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді (затверджена наказом МОН від 16.06.2015 р. № 641);

Державна соціальна програма «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 р. (затверджена постановою КМУ від 30.05.2018 р. № 453);

Концепція формування у підлітків національно-культурної ідентичності у загальноосвітніх навчальних закладах*. Нормативні документи, зокрема Державний стандарт початкової освіти, регламентуючи свободу педагогічних спільнот у виборі шляхів навчання, виховання і розвитку школярів/ок, відкривають можливість вибору та створення власного навчального забезпечення освітнього та позаурочного процесу.

Додаток Б

Класні та загальношкільні батьківські збори

Головне завдання цієї роботи — активізувати виховний потенціал сім'ї, надати їй цілеспрямованого і суспільно значущого характеру. Провідна форма роботи з колективом батьків — класні батьківські збори. Це громадський орган, який своїми рішеннями визначає завдання, зміст і напрями роботи батьківського колективу класу у навчальному закладі, а також виховання дітей у сім'ї. На класних зборах батьків систематично знайомлять із метою й завданнями, змістом і формами виховання учнів у навчальному закладі, обирають батьківський комітет — актив, який міг би організувати дієву допомогу школі; підбивають підсумки роботи з учнями за певний час, вирішують організаційні й господарські питання. Ефективність навчання батьків на класних зборах значною мірою залежить від вибору для обговорення актуальних педагогічних проблем.

Алгоритм підготовки класних батьківських зборів включає:

1. Вибір теми зборів.
2. Визначення мети батьківських зборів.
3. Вивчення класним керівником та іншими організаторами зборів науково-методичної літератури з проблеми.
4. Проведення мікродосліджень серед дітей та батьків.
5. Визначення форми, етапів батьківських зборів, засобів і прийомів спільної роботи його учасників.
6. Запрошення батьків та інших учасників зборів. Розроблення рекомендацій, пам'яток для батьків.
5. Оформлення та оснащення місця проведення батьківських зборів.

Орієнтовний порядок проведення батьківських зборів:

1. Повідомлення класного керівника /члена батьківського комітету про виконання рішення попередніх зборів.
2. Лекція /бесіда класного керівника на психолого-педагогічну тему.

3. Повідомлення батьків про досвід родинного виховання з питання, що обговорюється.
4. Узагальнення, обмін думками з питання, яке розглядається;
5. Повідомлення класного керівника про стан навчально-виховної роботи у класі.
6. Обговорення і вирішення поточних питань, що стосуються життєдіяльності класу.
7. Прийняття рішення зборів.
8. Інформація про проведення наступних зборів, оголошення їх теми і плану проведення.

Ефективною формою в навчанні батьків є також загальношкільні збори, які готуються за схожим алгоритмом, але відрізняються чисельністю, ширшим спектром питань та врахуванням інтересів різних вікових груп учнів.

Батьківський лекторій

Сприяє підвищенню педагогічної культури батьків, їхньої психолого-педагогічної компетентності у сімейному вихованні під час вироблення єдиних підходів сім'ї та школи до виховання дітей.

Програма батьківського клубу розробляється класним керівником спільно з головою батьківського комітету класу, практичним психологом, соціальним педагогом з урахуванням контингенту учнів класу та їхніх батьків. Форми організацій різноманітні: лекції, семінари, практикуми, конференції для батьків.

Лекція — це форма психолого-педагогічної просвіти, що розкриває сутність тієї чи тієї проблеми виховання. Одна з необхідних умов лекції — спираючись на досвід родинного виховання. Метод спілкування під час лекції — невимушена розмова, діалог зацікавлених односторонніх. Тематика лекцій має бути різноманітною, цікавою й актуальною для батьків, наприклад: «Вікові особливості підлітків», «Що таке самовиховання?», «Індивідуальний

підхід та врахування вікових особливостей підлітків у сімейному вихованні», «Вплив молодіжної субкультури на формування мотивів поведінки підлітків», «Статеве виховання дітей в сім'ї» тощо.

Семинар — активна форма педагогічної просвіти батьків. Передбачає попередню самостійну роботу батьків і вчителів (вивчення літератури, досвіду, підготовка виступів, доповідей, тез, запитань). Питання визначаються заздалегідь; після виступів здійснюється обмін думками.

Темами семінарів із батьками можуть бути:

Підліткова праця: правознавчий аспект;

Родинне виховання: традиції і сучасність;

Протидія домашньому насильству і конфліктам

Взаємодія сім'ї та навчального закладу

Підліток і соціум: проблеми самореалізації.

Педагогічні практикуми

Це форма вироблення у батьків педагогічних умінь щодо виховання дітей, ефективного вирішення будь-яких педагогічних ситуацій, своєрідне тренування педагогічного мислення батьків-вихователів. Під час педагогічного практикуму вчитель пропонує знайти вихід із певної конфліктної ситуації, що може скластися у взаєминах батьків і дітей, батьків і школи тощо, пояснити свою позицію в тій чи тій непередбачуваній ситуації, яка реально виникла.

Для практикуму доцільно запропонувати аналіз реальних ситуацій, коли порушувалися права дитини, виникали конфлікти в сім'ї чи класі, у групі однолітків, діти відчували жорстоке поводження (мобінг).

Перед роботою над ситуацією доцільно поставити такі запитання:

1. Що було приводом до конфлікту, застосування жорстокого поводження? Причиною?
2. Як можна захистити дитину?

3. Що дитина може зробити сама?
4. Чого не врахували діти і батьки?
5. Що можна було б зробити, щоб не потрапити у конфліктну ситуацію, під хвилю насильства?
6. Чи є винні в цих історіях? Хто? Чому?

Зустрічі за «круглим столом»

Мета їх проведення — виробити спільні дії вчителів, батьків, узгодити чи визначити свої позиції, порадитись. Такі зустрічі дозволяють розширити виховний кругозір не тільки батьків, а й самих учителів. Вони розвивають педагогічне мислення, почуття приналежності до спільного пошуку правильних шляхів, форм і методів виховання. Упродовж навчального року варто влаштовувати одну-дві такі зустрічі. Запрошуються батьки дітей із паралельних класів або певного вікового періоду, педагоги, фахівці різних галузей. На обговорення виносяться актуальні теми, наприклад: «Учитель і сім'я — етика стосунків», «Як і чому нас вчать діти», «Підлітки: шляхи дорослішання», «Наші діти на порозі кохання».

Демонстрація фільмів на педагогічну тематику

Образна форма цього методу дозволяє глибоко розкрити сутність педагогічної проблеми або теми, яку необхідно розглянути. Сильні боки методу — наочність, емоційність. Проблеми можуть виникнути з пошуком обладнання для демонстрації. Якщо в класі (чи закладі) немає необхідних технічних засобів, то варто заздалегідь домовитися з батьками про допомогу (це може бути одним із педагогічних доручень).

Додаток В

Поради вчителю/ці щодо організації ефективної взаємодії учасників освітнього процесу

- Будуйте взаємодію на принципах співпраці, партнерства, співучасті, діалогу.
- Встановлюйте довірливу атмосферу в навчанні.
- Сприяйте розвитку у дітей самостійності, вміння формувати та відстоювати власне судження.
- Розвивайте у школярів/ок здатність до самоконтролю і рефлексії.
- Встановлюйте дружні стосунки учнів/иць один з одним.
- Сприяйте формуванню дружнього середовища.
- Виховуйте повагу вчителя/ки і батьків до особистості дитини.
- Будуйте освітньо-виховний процес на засадах рівного партнерства всіх учасників/иць навчального процесу.

Поради по роботі з батьками в позаурочній діяльності

Залучення батьків до різних видів партнерства та взаємодії зі школою: *школа — родина — громада*. Сім'я і школа є рівноцінними учасниками/ицями партнерства в навчанні, бо саме на основі їхніх зусиль забезпечується діалог, взаємодія батьків і педагогічних колективів, координуються їхні виховні заходи.